

Loahpparaporta

Sámi girjebussiid árvvoštallan

Proševtta oamasteaddji:

Sámediggi

Prošeaktajođiheadji:

Konsulentselskapet Noodt & Reiding AS

Dáhton:

Golgotmánu 21.

beaivvi 2016

Veršuvdna: 1

1 Sisdoallu

2	Álggahus	5
3	Mihtut.....	6
4	Čoahkkáigeassu.....	7
5	Duogáš.....	8
6	Metoda	10
7	Čoahkkáigeassu girjebussiid jearahallamiin.....	11
7.1	Ruhtadeapmi ja organiseren	12
7.1.1	Ruhtadeapmi	14
7.2	Sisdoallu ja ulbmiljoavku	16
7.3	Girjebussiid fáldadagat sámegielaigiidda	18
7.3.1	Girjebussiid sámi čoakkáldagat.....	21
7.3.2	Lágideamit sámegillii ja sámi dilálašvuodas	22
7.3.3	Sámi sisdoallu: Jearru ja beroštupmi.....	23
7.3.4	Bargiid sámi gelbbolašvuhta.....	24
7.4	Fágalaš ovttasbargu	25
7.5	Informánttaid oainnut doarjagiid birra	26
7.6	Oainnut girjebussiid dárbbuid ja boahte áiggi birra	27
8	Elektrovnnalaš geavaheaddjiiskadeami čoahkkáigeassu	28
8.1	Iskkadeami birra	28
8.2	Iskkadeami distribušuvdna ja vástádustatistihka	28
8.3	Gullelašvuhta girjebussiide.....	29
8.4	Vástideaddjit.....	30
8.5	Geavaheddjiid dávjodat	32
8.6	Girjebussebálvalus	33
8.6.1	Čielga gávdnosat	33
8.6.2	Válljejuvnon kommeanttat: Leat do dus evttohusat dasa movt girjebusse sáhtá leat eambo olámuttos?	33

8.7	Luoikkaheapmi.....	35
8.7.1	Čielga gávdnosat	35
8.7.2	Válljejuvvon kommeanttat	36
8.8	Sámi girjjálašvuohta/buktagat.....	37
8.8.1	Čielga gávdnosat	37
8.9	Girjebusse rolla	38
8.9.1	Čielga gávdnosat	38
8.9.2	Válljejuvvon kommeanttat	39
8.10	Girjebusse kulturgaskusteaddjín.....	40
8.10.1	Čielga gávdnosat	40
8.10.2	Válljejuvvon kommeanttat	40
8.10.3	Válljejuvvon kommeanttat	41
8.11	Sámegiela ja sámi kultuvrra nannen	42
8.11.1	Válljejuvvon kommeanttat: Čilge mat vel sáhtáše leat buses sámegiela ja sámi kultuvrra nannemii	42
8.12	Oppalaš árvoštallan.....	44
8.12.1	Čielga gávdnosat	44
8.13	Buoridanevttohusat	44
8.13.1	Válljejuvvon kommeanttat: Leat go dus evttohusat dasa movt girjebusse šattašii vel ain buoret?	44
8.14	Čoahkkáigeassu – eanemus ja unnimus.....	46
9	Gávdnosiid suokkardallan.....	47
9.1	Olahit ulbmiliid	47
9.2	Sámi girjebussiid dárbbut viidáset doibmii – rievdadanevttohusat	49
9.3	Juolludaneavttut, raporterengáibádusat, čuovvuleapmi ja vuordámušat.....	50
10	Ávžžuhusat.....	52
10.1	Strategiija/mihttu	52
10.2	Doarjaga juohkin.....	53

10.3	Ruđaid merken	53
10.4	Sámi buktagat mat leat oažžumis	53
10.5	Márkanfievrrideapmi	54
10.6	Vuodjinruvttot/bisánanbáikkít	54
10.7	Molssaevttolaš luoikkahanvuogit	55
10.8	Báikkálaš heiveheamít.....	55
10.9	Sámedikki rolla.....	55
11	Gáldut	56
12	Mildosat.....	56

2 Álggahus

Sámediggi addá gávccii sámi girjebussii oktiibuot 9,2 miljovna jođihandoarjaga. Sámi girjebusset ollistit girjerádjosiid bálvalusaid guovlluin gos sámit orrot bieđgguid. Sámedikkis lea sámi girjebussiid doarjumiin mihttun addit buori girjerájusbálvalusaid, mat leat olámuttos, olles sámi álbmogii ja earáide.

Golbma girjebusse doibmet árbevirolaš girjebussen mat vuosttažettiin fáallet luoikanbálvalusaid. Girjebussiin galgá sámegillii buorre ja mánggabealat sámi girjjálašvuohta. Sis galgá maid girjjálašvuohta sámi diliid birra eará gielaide. Viđa buses lea kulturbusse stáhtus. Kulturbusset galget dábálaš luoikanbálvalusa lassin čalmmustahttit ja gaskkustit sámi kultuvrra ja sámi girjjálašvuođa iešguđetlágan doaluid dahje proševttaid lágidemiin. Busset mat servet doarjjaortnegii leat:

- *Deanu/Unjárgga girjebusse*
- *Karášjoga, Ohcejoga ja Porsáנגgu girjebusse*
- *Davviriikkaid oktasaš girjebusse (Guovdageaidnu)*
- *Davvi-Romssa girjerájus- ja kulturbusse*
- *Lulli-Romssa girjerájus- ja kulturbusse*
- *Julevsáme girjebussa (Divttasvuotna)*
- *Gærjah – lullisámi girje- ja kulturbusse (Árborde)*
- *Lulli-Trøndelága kultur- ja girjebusse*

Boahktevaš jagiid lea dárbu lonuhit girjebussiid. Sámediggi mearridii 2016:s árvoštallat doarjjaortnega gávnnahan dihte doaibmá go ortnet mihtuid ja eavttuid mielde mat leat mearriduvvon sámi girjebussiide. Sámediggi ii áiggo dahkat ođđa investeremiid ovdal árvoštallan lea gárvvis. Árvoštallama maŋŋá ovddida sámediggeráđđi ášši sámi girjebussiid boahktevaš ovdáneami birra dievasčoahkkimii. (Sámedikki bušeahtta 2016: 54).

Dát váldoraporta ovdanbuktá árvoštallama bohtosiid. Loahpas ovdanbuktojit guovddáš buoridančuoggát ja evttohusat viidáset doibmii.

Lea konsuleantafitnodat *Noodt & Reiding AS* mii lea čađahan árvoštallama ovttas *Proba samfunnsanalyse* fitnodagain geas leat oastán bálvalusaid. Sámegillii jorgalan: Ellen Oddveig Hætta

Prošeahtaáigodat bisttii 2016 geassemánus gitta golggotmánui.

3 Mihtut

Váldoulbmil *Sámi girjebussiid árvvoštallan*-prošeavttain lea čilget Sámediggái movt girjebussiide juolluduvvon njuolggodoarjja doaimmá ja govváhallat makkár sámi girjebussiid boahte áigi orru.

Čadaheami konkrehta mihtut:

1. Árvvoštallan guorahallá:
 - a. Veahkeha go Sámedikki doarjja olahit mihtuid.
 - b. Makkár momeanttat sáhttet mihtuid joksama hehttet.
2. Kártet lea go dárbu sámi girjebussiide
3. Ráhkadit konkrehta rievadan ja buoridan evttohusaid vejolaš joatki girjebussedoaimmaheapmái.
4. Buktit evttohusaid dasa movt njuolggodoarjaga lea vejolaš eará ládje geavahit gaskkustit sámi girjjálašvuoda ja kultuvra ja buktit dan olámuddui.
5. Oažžut daid dieđuid girjebussiin:
 - a. Vásáhusat/oainnut juolludankriterioid, raporterengáibádusaid ja Sámedikki čuovvuleami birra.
 - b. Makkár vuordámušat leat Sámedikki girjerádjosa boahttevaš doibmii sámi girjjálašvuoda ja sámi girjerájusbálvalusa kompetánsagirjerájusin.

4 Čoahkkáigeassu

Sámedikki dingoma vuodul lea konsuleantafitnodat *Noodt & Reiding AS* ovttas *Proba samfunnsanalyse* fitnodagain árvvoštallan gávcci girjebusse man Sámediggi jahkásaččat doarju. Girjebusset vudjet miehtá sámi – davimusat Finnmárkkus gitta lulimusat Lulli-Trøndelágas. Sámi girjebussiid ulbmil lea fállat buriid sámi girjerájusbálvalusaid mat leat olámuttus sámi álbmogii ja earáide.

Árvvoštallan čájeha ahte girjebussiid doaimmas leat eanas ovttaláganvuodát, muhto ahte leat muhtin báikkálaš erohusat. Vihtta dan gávcci buses leat meroštallon kulturbussen mat lassin luoikanbálvalusaide galget fállat sámi doaluid. Ruhtadanmodeallat leat iešguđetláganat. Go buohtastahtá dan njealljin busiin mat ožžot unnimus doarjaga de leat njeallje busse mat ožžot Sámedikkis mearkašahtti eambo doarjaga. Lea áibbas Sámedikki doarjaga duohken sáhttet go girjebusset doalahit sámi fálaldagaset.

Geavaheaddjit leat eanas duhtavaččat girjebussiiguin. Girjebussiid obbalaš addin bálvalusaid árvvoštallamis vástidit 89,5 % duhtavaččat. Heajumus bohtosat ledje jearaldagat main jerrui man duhtavaččat geavaheaddjit leat sámi buktagiiguin mat leat oažžumis dego girjjálašvuohta, filmmat, musihkat jna.

Árvvoštallama konklusuvdna lea ahte girjebussiin lea dehálaš rolla sámi girjjálašvuođa ja kultuvrra buktimis Norgga sámi guovlluide. Váldoávžžuhus lea ahte Sámediggi berre doalahit girjebussiid doarjjaortnega, muhto ahte guorahallá rámmaeavttuid ja rievdata daid dakko gokko lea dárbu.

Ávžžuhusat ja buoridanvejolašvuodát leat 10 kapihttalas ovdanbukton čuovvovaš 9 oasis:

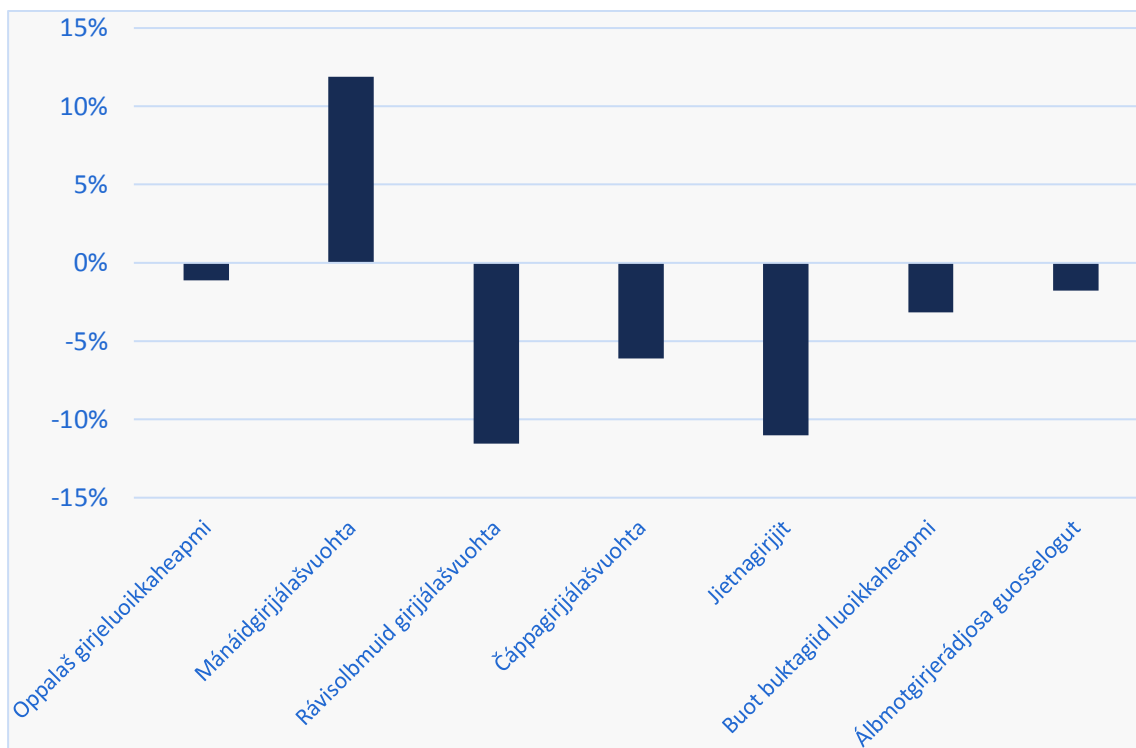
1. Strategiija/Mihttu
2. Doarjaga juohkin
3. Ruđaid merken
4. Sámi buktagat mat leat oažžumis
5. Márkanfievrrideapmi
6. Vuodjinruvttot/bisánanbáikkít
7. Molssaevttolaš luoikkahanvuogit
8. Báikkálaš heiveheamit
9. Sámedikki rolla

5 Duogáš

Maŋemus 10 jagi lea čájehuvvon ahte mángga girjebusse luoikkahemiid lohku lea obbalaččat njiedjan. Ii dárbbáš eahpidit ahte dá lea muhtin muddui oassi dan treanddas mii lea miehtá riika, muhto soitet erenoamáš báikkálaš dilálašvuoda váikkuhusat dahje ahte girjebusse ii doaimmahuvvo optimálat.

Govus 1 čájeha ahte 2007-14 áigodagaš njiejai Norgga girjerádjosiid luoikkahemiid lohku. Girjjiid luoikkaheami lohku njiejai unnit go eará buktagiid luoikkaheami lohku. Mánáidgirjjiid luoikkaheapmi lei áidna mas luoikamat lassánedje.

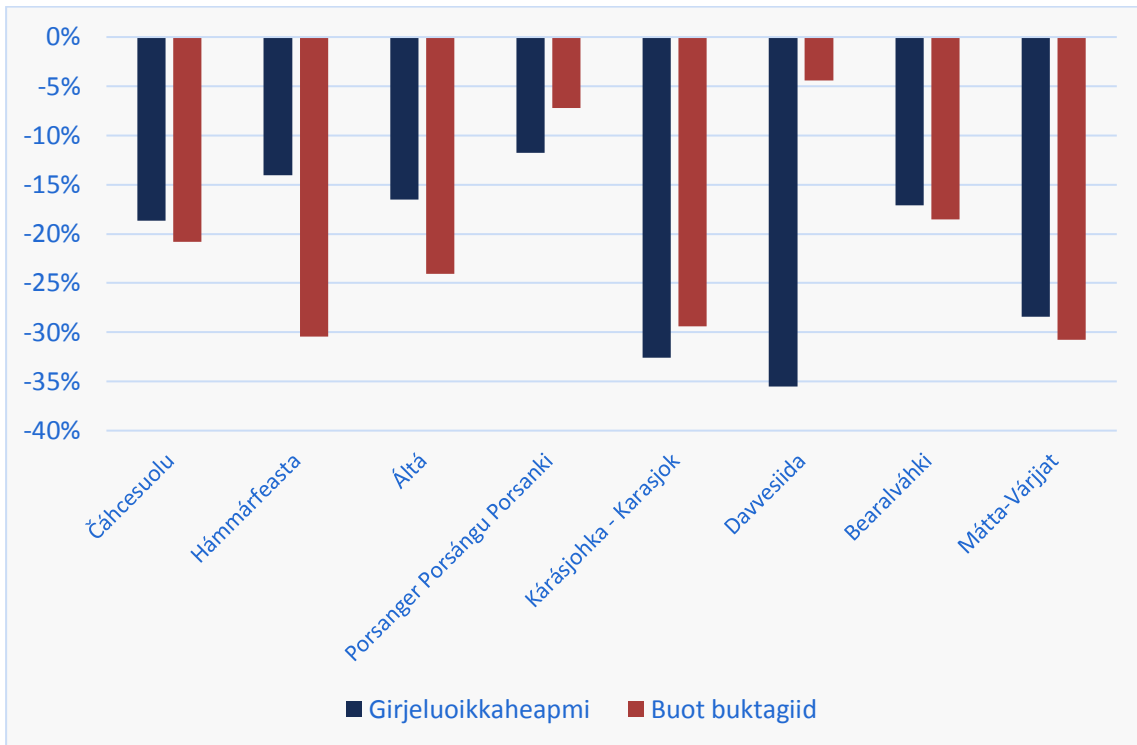
Govus 1. Norgga girjerádjosiid váldologut. Proseanta 2007–2014 rievdamis.

Gáldu: SSB; Kostra

Govus 2 leat válljejuvvon Finnmárkku suohkaniid váldologut maid sáhtta buohtastahttit. Girjjiid luoikkaheapmi njiedja mihá eambo Finnmárkkus go muđui riikkas. Davvesiida ja Kárášjohka spiehkastit dainna go doppe leat mihá unnánat luoikkahan girjjiid. Davvesiida maid spiehkasta eará buktagiid luoikkaheamis go muttolaččat lea lohku unnon. Eará Finnmárkku suohkaniin ges lea mihá eambo njiedjan go riikkas muđui.

Govus 2. Girjjiid ja eará buktagiid luoikkaheapmi välljejuvvon suohkaniin Finnmárkkus. Proseanta 2007–2014 rievdamis.

Go luoikkahemiid loguiguin árvvoštallá girjebussiid bohtosiid de ferte váldit vuhtii girjerájusbálvalusaid jearu vuollásaš rievdamas. Go ovddos guvlui geahččá de ferte árvvoštallat man jáhkehahtti lea ahte dat treanddat maid vuohtta joatkašuvvet ja movt dát berre váikkuhit girjebussiid doibmii.

6 Metoda

Árvoštallama mihttoeavttut leat biddjon 2012 mearriduvvon “*Sámi girjebussiid doarjjanjuolggadusat*” ektui ja doaimma eará stivrendokumeanttaid ektui.

Árvoštallan lea vuodđuduvvon dasa ahte dieđuid leat čohkken mángga vugiin, ja ovttahtta kvantitatiiva ja kvalitatiiva dáhtaid. Dát sisttisoallá čuovvovaš informašuvdnakanálad:

1. Dokumeantaguorahallan dain dieđuin maid leat Sámedikkis ožžon ja masa leat lasihan dieđuid maid Sámedikki njunuš fágabargit geat hálddašit ortnega leat muitalan vuđolaš jearahallamiin.
2. Telefonjearahallan gávcci girjebusse doaibmaovddasvástideddjiiguin ja muhtin bissovaš girjerádjosiid jođiheddjiiguin.
3. Telefonjearahallan buot gávcci girjebusse bargiiguin.
4. Elektrovnnalaš jearahallanskoviid vástádusat maid girjebussiid geavaheaddjit leat ožžon e-poasttain.

Mii leat vuđolaččat jearahallan mánga girjebusse ovddasteaddji earret eará doaibmaovddasvástideaddji/ossodatjođiheaddji/girjerádjohoavda, girjebusse jođiheaddji ja eará bargiid (girjerájusbargi/fágaovddasvástideaddji, oastinovddasteaddji). Čađaheimmet sihke joavkojearahallamiid ja ovttaskasolbmuid jearahallamiid.

Vuđolašjearahallamiid čađaheimmet semi-strukturerejuvvon gažadanmáliin main ledje sihke konkrehta gažaldagat ja gažaldagat gos diehtoaddit ieža besse buktit iežaset evttohusaid ja oaiviliid dálá ortnega doaimmas, ja buktit buoridanevttohusaid/rievdadusaid.

Jearahallaniskkademiin oaččuimet dieđuid das makkár geavaheddjiid mielas leat girjebusse fálaldagat. Jearahallaniskkadeamis jearaimet maid man duhtavaččat geavaheaddjit leat. Jearaimet molssaevttolaš fálaldagaid birra ja mii lea dehálaš vai geavaheaddjit joatkkaše geavaheami dahje geavahivčče girjebussiid fálaldagaid vel ain eambbo.

7 Čeahkkáigeassu girjebussiid jearahallamiin

Dan gávccii girjebusses maid Sámediggi doarju leat iešguđetlágan doaibmamodeallat ja ulbmiljoavkkut. Muhtin dain busiin leat heivehuvvon iešguđetlágan kulturlágidemiid doaimmaheapmái. Daidda busiide čáhket 20 geahčči. Eará busset leat vuosttažettiin girjebusset, muhto dat lágidit maid muhtin kulturdoaluide jahkásaččat.

Eará válđoerohus lea makkár ulbmiljoavku buses lea. Muhtin busiin, erenoamážit kulturbusiin, lea válđoulbmiljoavku mánát ja nuorat, ja vudjet vuosttažettiin skuvllaid ja mánáidgárddiid mielde. Nugo mii ipmirdit de leat oalle unnán geavaheaddjit geain lea sámegiella vuosttášgiellan busiid fátmastanguovlluin. Dan nuppi bussejoavkkus, vuosttažettiin girjebusiin, leat ulbmiljoavkkus buot fátmastanguovllu ássit (erenoamážiid sámi álbmot). Dát vudjet doppe gos olbmot orrot ja vánddardit. Dain busiin leat obbalaččat eambo sámegiela guovlluneaset.

Čuovvovaččat mii čielggadit gávccii girjebusse doaimma. Mii leat čohkken doaimma guovddáš osiid tabeallaide. Mii buktit ovdamearkkaid ja vásáhusaid dárkileabbo teavsttain.

7.1 Ruhtadeapmi ja organiseren

Ruhtadeapmi ja organiseren								
	Deanu/Unjárgga girjebusse	Karášjoga, Ohcejoga ja Porsáŋgu girjebusse	Davviriikkaid oktasaš girjebusse	Davvi-Romssa girjerájus- ja kulturbusse	Lulli-Romssa girje- ja kulturbusse	Julevsáme girjebussa	Gærjah – Lullisámi girje- ja kulturbusse	Lulli-Trøndelága kultur- ja girjebusse
Sámedikki ruhtadeapmi	Sámediggi doarju 1,5 miljovnnain 2016:s, dat lea 70 % obbalašbušehtas. Fylkkasuokkan doarju 300.000 ruvnnuin. Eaiggátgielddaid dorjot 12-13 % (oktii Máttá-Várjjagiin).	Sámedikki 2016 doarjja: 660 000 ruvnnoin Porsáŋgu. 660 000 ruvnnoin Karášjohkii. Ohcejoga oasi doarju Suoma stáda. Gielddat juolludit gaskal 200 000-250 000 ruvnnoin. Fritt Ord:s prošeaktadoarjja.	2016 doarjja lei 298 000 ruvnnoin, dát ruhtada Norgga bealde fáaldaga ja dahká 1/5 oasi obbalašbušehtas. Suoma suokkanat ruhtadit iežaset oasi jahkášaš stáhtadoarjagiin.	Sámedikki doarjja 2016:s lei 843 000 ruvnnoin. Fylkkasuokkana doarjja lei 150 000 ruvnnoin. Ovttasbargosuokkaniid doarjja lea girjerájusresursa, giellaguovddážiid doarjja leat resurssat turneaide jna.	Sámediggi doarju 617 000 ruvnnuin. Fylkkasuokkan ruhtada nuppi oasi oppalaš bušehtas mii lea 2 miljovnnain. Oassi doarjagis manná ovttasbargoguoibmái (Várdobáiki).	Sámediggi doarju 1,56 miljovnnain ruvnnuin. Suokkanat mákset jahkášaččat su. 20 000 ruvnnoin. Sámediggi gokčá 75 % bušehtas mii lea badjelaš 2 miljovnnain. Fylkkasuokkan doarju veháš ja bálkárudat Museum Nord:s.	Sámediggi doarju 1,8 miljovnnain. Fylkkasuokkana doarjja lea 350 000. Suokkanat mákset oktiibuot 200 000 ruvnnoin.	2016 doarjja lei 867 000 ruvnnoin. Sámediggi ruhtada 36 %, fylkkasuokkan 44 % ja 21 % refušuvdna suokkaniin.
Makkár guovlluin busse vuodjá?	Deatnu ja Unjárga. Vuovdá bálvalusaid (bisánanbáikkiid) Máttá-Várjjagiin.	Karášjohka, Ohcejohka ja Porsáŋgu (vuodjá maid Guovdageainnus)	Girjebusse lea ovttasbargu gaskal daid suokkaniid: Guovdageaidnu (Norga), Eanodat ja Muonio (Suopma). Addá maid bálvalusaid Pajalas.	Vuodjá fásta golmma suokkanis: Gáivuotna, Ivgu og Ráisa. Vuodjá gierdomátkin buot Davvi-Romssa suokkaniin dego Omasvuotna, Skiervá og Návuotna.	Fásta bisánanbáikkiid: Hárstá, Giehtavuotna, Skánik, Ivvrstáđit og Rivtták. Eará suokkaniidda fállujuvvo erenoamáš doaluide dahje jus lágideaddjit/suokkan at jerret.	Divttasvuotna/Julevsáme girjebussa: Divttasvuotna, Hábmmer, Fuoisku, Oarjje-Fuoldá, Evenášši og Nárviika. Ruotas: Váhčir	Stášuvdna Árbordes. Nordlánddas: Árborde, Ruovat, Hemnes, Vaapste, Grane, Brønnøy. Lulli-Trøndelágas: Snoase, Kråangke, Høylandet, Raavrhijhke, Namsskogan. Ruotas: Luspie	Lulli-Trøndelágas: Osen, Roan, Åfjord, Hitra, Frøya, Snillfjord, Orkdal, Melhus, Rennebu, Midtre Gauldal ja Plassje (Røros). Hedmárkkus: Engerdal. Ruotas: Älvdalen

	Deanu/Unjárgga girjebusse	Karášjoga, Ohcejoga ja Porsáŋgu girjebusse	Davviriikkaid oktasaš girjebusse	Davvi-Romssa girjerájus- ja kulturbusse	Lulli-Romssa girje- ja kulturbusse	Julevsáme girjebussa	Gærjah – Lullisámi girje- ja kulturbusse	Lulli-Trøndelága kultur- ja girjebusse
Organiseren/eaiggát	Busse eaiggáduššá Deanu gieldda ja Unjárgga gieldda. Unjárgga gielddas lea bargoadiovdasvá stádus ja lea busse isitgieldda. Girjerájushoavda lea girjebusse jođiheaddji.	Giellat Karášjohka, Ohcejohka ja Porsáŋgu eaiggáduššet busse. Karášjogas lea sisaoastimiid ovddasvástádu.	Muonio girjerájus Suomas doaimmaha busse. (Muonio kommunbibliotek)	Gáivuona girjerádjosis lea doaimmahanovddasvástádus. Girjerájushoavda lea girjebusse jođiheaddji.	Romssa fylkkasuohkan lea eaiggát. Lea organiserejuvnon dego oassin Kultur i Troms, muhto fágalaččat čadnon Romssa fylkkagirjerádjosii.	Divttasvuona suohkan eaiggáduššá busse ja dan doaimmaha váldogirjerájus Gásluovttas.	Norlándda fylkkasuohkan sihke eaiggáduššá ja doaimmaha.	Lulli-Trøndelága fylkkasuohkan sihke eaiggáduššá ja doaimmaha.
Jahkedoaimma	3 jahkedoaimma, girjerájusbargi, vuoddji ja girjerájus-assisteanta .	3 jahkedoaimma. Girjerájusbargi, čáli ja vuoddji.	2,5 jahkedoaimma. Girjerájusbargi, vuoddji ja girjerájusassisteanta (50%)	1 jahkedoaimma. Vuoddji ja 40 % girjerájusbargi gii bargá dušše dalle go busse lea Gáivuonas. Ráissas ja lvgus leat báikkálaš girjerájusbargit mielde buses (eai oston friddja)	1 jahkedoaimma, girjerájusbargi. Vuoddji láigohuvvo johtolatfitnodagas.	2,5 jahkedoaimma- Fágajođiheaddji, vuoddji, sisaoastin.	2,5 jahkedoaimma. Girjerájusbargi 50 % virggis (sisaoastin ovddasvástádus), girjebussegirjerájusbargi ja vuoddji.	3 jahkedoaimma. Vuoddji, girjerájusbargi ja bussejođiheaddji
Ovttasbargoguoimmit	Isak Saba-guovddáš (Unjárgga suohkana giellaguovddáš)	Karášjoga girjerájus		Gáivuona Sámi giellaguovddáš ja Kvenakulturguovddáš Halti (Ráissas).	Várdobáiki sámi guovddáš, Astafjord litteraturfestival, Nordnorsk vitensenter	Árran - julevsáme guovddáš (veháš oktavuhta singuin)	Saemien Sijte (Snoase ja Árborde)	Aajege Saemien gieles- ja maahtoearne (Plassje). Áarjelsaemien teatere (lullisámi teáhter)

Girjebussiid eaiggátvuohta lea mánggalágan. Fylkkasuohkan eaiggáduššá muhtimiid, suohkan muhtimiid ja earáid fas eaiggáduššet mánga suohkana ovttas. Lea maid erohus galli suohkanii girjebussiin lea čatnaseapmi, golmmas gitta 14 suohkanii. Oassi suohkanii leat bistevaš ovttasbargoguoimmit girjebussefálaldagas, eará suohkanat ges leat veháš luvvoseappuid čatnasan go dušše ostet bálvalusaid (bisánanbáikki) iežaset suohkanii.

Áiggi mielde lea rievddadan guđiid suohkaniidda girjebusset addet fálaldagaid. Muhtin informánttat leat vásihan ahte suohkanat eai vuorut resurssaid girjebussebálvalusaid oastimii ja heaittihit fálaldaga. Dát informánttat vásihit ahte stuorit suohkanat bisuhit fálaldaga. Muhtin busse árvvoštallet ja heivehallet ruvtuid jahkásaččat. Oassi busiin heivehit iežaset geavaheddjiid sávaldagaide.

Bussiin leat barggus gaskkal 1 ja 3 jahkedoaimma juogo buses dahje busse oktavuodas. Dábáleamos lea ahte vuoddi ja girjerájusbargi/fágaovddasvástideaddji bargaba buses. Ollu busiin lea vel oastinovddasteaddji (oasseáiggi). Muhtin busiin, dego omd. Romssa ja Davviriikkalaš oktasaš girjebusses, lea fásta girjerájusbargi gii lea busse fárus measta buot vuodjinruvtuin. Eará girjebussiin, dego omd. Gáivuona, lea šiehtadus ahte ovttasbargosuohkaniid girjerájusbargit leat girjebusse mielde go dat lea sin guovllus. Sii barget dan iežaset bargoáiggi siskkovalde eaige leat lonistuvvon girjebussebálvalusaid doaimmahit. Busse jođiheadji/ossodatjođiheadji/girjerájushoavda bargá dávvjimusat dan fylkkasuohkana/suohkana girjerádjosis mas lea doaimmaovddasvástádus. Das lea busse bargiid personálovdasvástádus, ovddasvástádus busse ekonomiijas, ja lea ovddasvástádus raporteret Sámediggái.

Tabella čájeha ahte mángga buses leat sámi giellaguovddážit ovttasbargoguoibmin. Daiguin oasálaččaiiguin sii ovttasbarget erenoamážiid sámi kulturdoaluid sisdoalus ja buvttadeamis. Girjebusse informántta (Romssas) muitala ahte oassi Sámedikki doarjagis manná njuolga ovttasbargoguoibmái kulturdoaluid ovddideapmái ja oassálastimii. Mii oaidnit ahte eará guovlluin bidjet ieža giellaguovddážit resurssaid ovttasbargui, nugo dán ovdamearkkas:

Giellaguovddážit mákset iežaset bargiid goluid geat servet gierdomátkkiide. Sávašin ahte mis livčče eambo ruhta várrejuvvon kulturdoaimmaide, lea gáibideaddji. Min mielas livčče sávahahti ahte oasttašeimmet friddja sin.

Sii geat ovttasbarget giellaguovddážiiguin lohket das olu ovdamuniid. Sin mielas lea dát dehálaš, ávkálaš ja das oahppa olu. Sii oaivildit vel ahte dán ovttasbarggu haga livčče váddáset fállat sisdoalu sámi kulturdoaluide. Dieđut girjerádjosiid informánttain čájehit ahte busse lea dehálaš gaskkustanreaidu maid giellaguovddážiidda.

7.1.1 Ruhtadeapmi

Jearahallamat čájehit ahte doarjaortnet lea mearrideaddji busiid doibmii. Dattege lea oalle olu variašuvnnat das man olu busset ožžot doarjaga ja man stuora oasi goluin Sámedikki doarjga gokčá.

Girjebussiin lea jahkásaš rehketdoallu gaskkas 1,6 ja 2,5 miljovvna ruvno (2014). Tabealla 1 čájeha njuolggodoarjaga juohke ovttá girjebussii 2016:s. Mii leat rehkenastán man stuora oassi sisaboađus Sámedikki doarjja lea, daid ođđaseamos loguid vuodul mat leat fidnemis (eanas girjebussiin 2014 logut). Min rehkenastima vuodul de Lullisámi girjebusse ja Julevsámi girjebusse ožžot eanemus proseantta doarjaga obbalaš sisaboađus. Lulli-Romssa ja Lulli-Trøndelága girjebusset ožžot unnimus proseantta doarjaga obbalaš sisaboađus. Tabeallas leat meroštallamat maid mii leat dahkan.

Tabealla 1 Njuolggodoarjaga sámi girjebussiide, duhát ruvnot

	Sámedikki doarjja 2016	Oassi doaimmas maid doarjja gokčá Meroštallan proseantan
Deanu/Unjárgga girjebusse	1 821	72
Karášjoga, Ohcejoga ja Porsáŋgu girjebusse	1 320	69
Davviriikkaid oktasaš girjebusse	298	-
Davvi-Romssa girjerájus- ja kulturbusse	843	61
Lulli-Romssa girje- ja kulturbusse	617	36
Julevsáme girjebussa	1 568	83
Gærjah – Lullisámi girje- ja kulturbusse	1 836	83
Lulli-Trøndelága kultur- ja girjerájusbusse	867	36

Juolludanreivvet girjebussiide (2016). Ruhta Guovdageidnui gokčá davviriikkaid oktasaš girjebusse Norgga bealde fáilaldaga. Gáldu: Sámediggi, Njuolggodoarjagat 2015 – girjebusset <http://www.sametinget.no/Dokumenter/Soek-i-postjournalen>

Eará sisaboađut bohtet dábbálemosiid eará ruhtadeamis ja/dahje stádadoarjagis, fylkkasuohkanis dahje suohkanis. Muhtin busset ohcet ja ožžot juolluduvvot iešguđetlágan giella- ja kulturstipeanddaid. Dain suohkaniin mat geavahit girjebussiid mákset eatnasat dihto mávssu vai buses leat bisánanbáikkít doppe. Min mielas jearahallamat čájehit ahte stuora oassi kulturdoaluin ruhtaduvvot eará ruhtagálduin go njuolggadoarjagiin, ovdamearkka dihte fylkkasuohkan, Fritt ord, Norgga kulturráđđi dahje Sámedikki guovttegielatruđat.

7.2 Sisdoallu ja ulbmiljoavku

Sisdoallu ja ulbmiljoavku								
	Deanu/Unjárgga girjebusse	Karášjoga, Ohcejoga ja Porsáנגgu girjebusse	Davviriikkaid oktasaš girjebusse	Davvi-Romssa girjerájus- ja kulturbusse	Lulli-Romssa girje- ja kulturbusse	Julevsáme girjjebusa	Gærjah – Lullisámi girje- ja kulturbusse	Lulli-Trøndelága kultur- ja girjebusse
Ulbmiljoavku/ vuodjinrukto	Buot eaiggátgielddaid ássit lea ulbmiljoavkkus. Bisána ášahusaid ja ruovttuid lahka ja buot skuvllain ja mánáidgárddiin. Vuodjinrukto lea dávggas ja olbmot sáhttet dingot bisánanbáikkiid.	Fásta ruvttot. Juohke goalmát vahkku juohke gielddas. 4 vuodjinbeaivvi. Galgá joksat álbmoga ja bisána skuvllain.	Norggas vuodjá busse ássanguovlluide mat leat olggobealde suohkanguovddáz a. Eanas mánát ja muhtin boarrásat geavahit busse. Vuodjá maid Sámi Allaskuvlii ja Diehtosiidii ja Máze skuvlii.	Vuodjá buot skuvllaide ja mánáidgárddiide ja muhtin válljejuvvon ášahusaide (buhcciidruoktu, fitnodagat)	Mánát ja nuorat leat váldoulbmiljoavku, vuodjá mánáidgárddiide ja skuvllaide. Vuodjá maid boarrásiid dearvašvuodeaivvade miide jna. ja muhtin ássanguovlluide.	Mánát ja nuorat leat vuosttažettiin ulbmiljoavkkus. Njeallje iešguđetlágan ruvttot, mas dihto meari suohkanat juohke vahkku.	Leat fásta mánnoš vuodjinruvttot. Ulbmiljoavku leat buohkat geat orrot lullisámi guovllus. Lullisámi bearrašat leat leamašan guovddázis. Fitná dáluin ja skuvllain.	Fásta ruvttot. Leat suohkanat/girjerádjosat (mat dingojit girjebusse) geat mearridit ruvttot. Dat leat eanas skuvllat ja mánáidgárddit. Leat eará bisánemit/rávisolbmuide bisáneamit.
Girje vai kultuvra?	Lea definerejuvvon girjebussen, muhto lágida maid doaluid.	Girjebusse. Leat mearriduvvon muhtin veardde doalut, muhto unnán.	Girjebusse. Leat leamašan muhtin kulturdáhpusat ja plánejit 2016 čavčča doaluid/gierdomá tki.	Girje- ja kulturbusse, kulturdoalut sámegillii dahje sámi kultuvrras jámma. Studerengirjerájusfálald at rávisolbmuide.	Girje- ja kulturbusse. Oktiibuot sullii 90 lágideami jahkásaččat.	Atná iežas girjebussen. Lágidit mottiid doaluid jagis.	Kulturbusse. Sullii 10 lágideami jagis. Ohcá jahkásaččat kulturruđaid.	Kulturbusse. Ollu kulturdoalut juohke jagi. Háliida fállat seammá go dábálaš girjerádjosat: doaluid, čájáhusaide ja eará doaimmaid.

Jearahallamat čájehit ahte eanas busiin leat mánát ja nuorat váldoulbmiljoavku, ja dain leat fásta ruvttot main bisánanbáikkít skuvllain ja mánáidgárddiin. Go girjebusset leat skuvllain de organiserejuvvo dávjjimusat nu ahte juohke luohkká beassá geavahit busse mearriduvvon áiggi. Eanas oahppit fitnet dalle busse váikko eai buohkat luoikkat juoidá. Mánngga skuvlii doaibmá girjebusse skuvlagirjerájusin, danne go skuvllain ii leat alldiineaset dát bálvalus. Goitge leat informánttat geat vásihit ahte skuvlagirjerájus lea gilvaledji fáladat. Sii ohcalit buoret ovttasbarggu ja ahte iešguđet fáladagat koordinerejuvvoše. Muhtin suohkaniin gos girjebusse unnán vuoruhuvvo lea girjebusse erenoamáš rašes dilis “gilvvus” skuvlagirjerádjosiin.

Girjebusseovddasteddjiin leat soapmásat geat lohket ahte joksat skuvllaid ja mánáidgárddiid sáhtta leat hástaleaddji sivas go doppe jáhkket ahte sis fertejit leat sámi mánát dahje oahppit. Busset geahččalit gaskkustit sidjiide ahte sii sáhttet fállat bálvalusaid buot mánáide. Dát dáidá vásáhus dain guovlluin gos eai oro nu olu sámit.

Eanas oassi busiin bisánit veháš duoppil dáppil guovlluin gos olbmot orrot biđgosiid joksan dihte álbmoga. Leat guokte dahje golbma busse mat dahket dán eambo go eará busset. Informánttat dattet ahte vuodjinruvttot leat heivehuvvon erenoamážiid sámi álbmogii. Muhtin informánttain mitala ahte sis leat fásta bisánanbáikkít ásahusain, dego buhcciidruvttuid dahje fitnodagaid luhtte. Okta busiin guođđá smávit girjevuorkká buhcciidruktui luoikkaheami várás.

Jearahallamiin beasaimet gullat ahte girjebussebargit jámma árvoštallet vuodjinruvttuid ja heivehit ruvttuid dan mielde gos oidnet ahte girjebussefálaldahkii lea dárbu. Oassi girjebussiin leat hui geabbilat. Muhtomin sii šihttet áiggi telefonna dahje sms-dieđuin “viššalis-geavaheddjiiguin” vai sii bohtet dakkár áiggi go sidjiide heive. Sii sáhttet maid bisánit liige báikkiide jus muhtin dan savvá. Oallugat informánttain mitalit ahte sis leat muhtin luoikkaheaddjit geat leat fásta geavaheaddjit ja muhtin luoikkaheaddjit geat geavahit fáladaga go de ain heive.

Moadde informántta mitalit ahte go välljejit eanas bisánit skuvllain ja mánáidgárddiin de dat heajuda eará geavaheaddjejoavkkuid fáladaga. Sii leat goitge árvoštallan ahte stuorámus dárbu lea mánáin ja nuorain dahje ahte gártá beare divrrasin joksat ovttaskasgeavaheddjiid sámi álbmogis sivas go geográfalaš gaskkat leat hui guhkit. Muhtin busset leat lágidan lohkanproševttaid dahje doaimmaid oazžun dihte stuorit skuvlamánáid lohkat eambo.

Earát buktet ovdan ahte sáhtta leat hástaleaddji go áigu geahččalit joksat nu oallugiid go vejolaš ja nuppe dáfus ges áiggošii vuoruhit oktavuoda ja veahki. Lea maiddá vihkkedallamuš man galliid doaluid galgá lágidit jus dát gáibida ahte busse ii sáhte vuodjit nu go láve ja dábálaš girjerájus doaibma vuottáhalla.

Golmma busse gohčodit girjebussen ja viđa gohčodit kultuvra- ja girjebussen. Danne ii leat ge áibbas eahpelunddolaš ahte leat erohusat bussiid gaskkas nugo tabealla čájeha, sihke das man galle lágideami jođihit dahje galliid doaluide oassálastet. Sámi doaluid birra lea eambo čuovvovaš oasis.

Jearahallamat čájehit ahte oassi girjebussiin atnet iežaset girjerádjosiid guhkiduvvon giehtan, ja earát fas atnet iežaset iešheanaláš oasálašžan main iežaset girječoakkáldagat jn

7.3 Girjebussiid fálaldagat sámegeiagiidda

Fálaldat sámegeiagiidda								
	Deanu/Unjárgga girjebusse	Karášjoga, Ohcejoga ja Porsáŋgu girjebusse	Davviriikkaid oktasaš girjebusse	Davvi-Romssa girjerájus- ja kulturbusse	Lulli-Romssa girje- ja kulturbusse	Julevsáme girjebussa	Gærjah – Lullisámi girje- ja kulturbusse	Lulli-Trøndelága kultur- ja girjebusse
Čilgehus	Ođđa ja boarráset buktagat mat leat áigequovdilat leat fidnemis. Doalut leat eanas sámegeilli dahje sámi kultuvrii čatnon. Sámegeielat doalut unnimusat 2 háve jagis, áigumuš lea lágidit vel eambbo.	Sámi girječállit, báikkálaš historjá, musihkka. Oastá buot daid sámi buktagiid (girjjit ja eará) mat leat oažžumis – áinnas máŋga gáhppálaga.	Girjebussiin leat hilduid maid sáhtta lonohallat. Sii heivehit sisdoalu vuodjinruktui: Deavdá sámegeielat buktagiid mat leat oažžumis go áigu vuodjit Norggas. Doalut sámegeilli 2-3 háve jahkái (ruhtaduvvo eará ruđaiguin).	Buot áigequovdilis sámi buktagat leat fárus buses. Gaskkusta sámegeiela ja kultuvrra dáhpáhusaiguin. Mátkkošta sámi kulturdoaluiguin 2 háve jahkái. Ole bok-prošeakta gos earret eará sii geat álget skuvlii ožžot guovttegeielat girjji (sámegeiela ja dárogeiela). Golmmageielat muitalusgierdomátki guđa suohkanis Davvi-Romssas.	Oassi girje- ja kulturbuses lea sámi. Fállá buot mat leat oažžumis sámegeilli mánáide/nuoraide. Sulli 1/5 oassi doaluin leat sámegeilli dahje sámi diliid birra.	Fallet buot mii lea ođas. Ođasmahtti – jietnagirjjit vuoruhuvvojit, e-girjjit. Vuoruhit girjjálašvuoda mánáide ja jietnagirjjit. Vuoruhit olahit. Mis lea ollu, sihke filmmat ja váikko mii. Nanu čoakkáldat. Maid muhtin hárvanaš ja imašlaš dinggat. Sii geat leat beroštuvvon sámis lea olu maid lohkat.	Oastá buot relevánta lullisámi buktagiid. Rávkvet buorre beaivi lullisámegeilli. Vuodjinruktu mii lea heivehuvvon sámi ássiide. Sis lea leamašan mielde earret eará lullisámi teáhter ja sámi sohkaquorahalli.	Sámi čoakkáldat mas sierra sadij buses. Lágida muitalusbottuid. Sis lea leamašan luohi, artistat, doalut, festivála ja ovtasbargu lullisámi teáhteriin. Mihttun lea doallat ovttaid lullisámi doaluid jahkebealis (2 jagis).
Man stuora oasi čoakkáldagas lea sámegeilli?	Sullii 8-10 prosentta.	Sámi buktagat: 1886. Buot buktagat: 19974. Sámi buktagiid luoikkaheapmi: 617. Obbalaš luoikkaheapmi: 7909. Lassin vel luoikkaheamit Suomas.	5-10 prosentta	717 girjjit sámegeilli. Dahket 21 % buot girjjiin, 26-27 % jus rehkenastá mielde buot eará sisdoallu maid dego áigečállagat, filmmat, spealut jna.	sullii 5 %	Birraisiid 3000 girjji/buktaga sámegeilli (dahket 10 % olles busse fálaldagas)	Sullii 10 % sámi girjjit ja buktagat. Luoikkaheamit oktiibuot 2015: 6982. Sámi luoikkaheamit: 998. Lea sihke lullisámegeiela, julevsámegeiela ja davvisámegeiela.	1469 buktaga maid sisdoallu lea sámegeilli.

	Deanu/Unjárgga girjebusse	Karášjoga, Ohcejoga ja Porsáŋgu girjebusse	Davviriikkaid oktasaš girjebusse	Davvi-Romssa girjerájus- ja kulturbusse	Lulli-Romssa girje- ja kulturbusse	Julevsáme girjebussa	Gærjah – Lullisámi girje- ja kulturbusse	Lulli-Trøndelága kultur- ja girjebusse
Man stuora oassi čoakkáldagas lea sámi diliid birra (eará gillii go sámegillii)	Sullii 1000 girjji/buktaga	Ollu buktagat sámi diliid birra eará gielaide (dárogiillii, ruoŋtagillii, eangalagillii, kvenagillii)	sullii 10 prosentta	Váttis justte diehtit. Sullii 50-60 buktaga.	Sullii 150 buktaga.	Ollu dárogillii ja vel ruoŋtagillii, eangalagillii ja suomagillii.	Olu almmuheamit sámi fáttáid birra: luonddu, bivddu, guolásteami, buđaldusat	566 girjji dárogillii main sámi fáttát. 240 ruoŋtagillii ja eangalagillii sámegiela birra.
Movt sámi buktagat leat oidnosis bukses	Sámegiela girjjiit ja sámi musihka leat sierra hilduin. Girjjiit, musihka ja hildut leat merkejuvvon. Ođđa sámi buktagat leat čájáhushilduin.	Oidnosis. Fásta sadji bukses. Geavahit Facebooka. Diehtjuohkin vuodjinruvttu birra buot viesuide ja biebmorámbuvrii. Neahttasiiddut ja e-boasta.	Merkejuvvon hildut main sámi buktagat.	Váldooassi sámi čoakkáldagas lea hui láhka luoikanbeavddi. Buktagat maid oidnosis čájáhushilduin.	Hildosadji mii lea oidnosis luoikanbeavddi láhka. Sámi buktagat leat merkejuvvon ránes teaippain bajit olgeš beale čiegas, nu ahte lea álki oaidnit. Geahččalit čájehit omd. ođđa dahje áigequovdilis buktagiid.		Johttit lullisámi festiválaide ja doaluid mielde ja profileret iežamet. Geavahit ruovttusiiddu ja Facebookas. Almmuheamit girkobládis ja aviissas.	Sierra seaidni bukses, lásehildu ja hildu masa bidjat ođđaseamos buktagiid. Eat máinnus. Ođđa buktagat fállujuvvojit vejolaš luoikkaheddjiide bukses.
Sámi buktagiid sisaoastin	Oastit daid mat leat oažžumis. Gozihit mii fallojuvvo lágádusain, sámi girjerájusbálvalusas jna.	Karášjogas lea sisaoastin ovddasvástádus. Sierra doarjagat oastimiidda. Geahččat/guldalit radio, aviissaid, bloggain jna. Gávppašit Karášjoga rámbuvrrain ja Suoma beale rámbuvrras.	Guovdageainnu girjerádjosin lea sámegiela ja dárogiel buktagiid sisaoastin ovddasvástádus. Eanodaga girjerájus oastá buktagiid mat almmuhuvvojit Suomas.	Oastit daid sámi buktagiid mat leat oažžumis. Oažžut dieđuid sámi girjerájusbálvalusa bokte, mii oastá ja geas lea ovddasvástádus sámi čoakkáldaga stuorimus oasis.	Oastit ieža girjjálašvuoda mánáid/nuoraide/rávisolbmuide. Sámi girjerájusbálvalus veahkeha gávppašemiin.	Sierra 50 % virgi sisaoastimis. Fágaovddasvástidead dji goziha mii lea ođas lágádusaid ja Sámedikki bokte, ja goziha maid Ruotas almmuhit.	Sisaoastin ovddasvástidead dji goziha mii lea ođas bloggaid, sámi girjerájusbálvalusa, ođasreivviid, sámi lágádusaid, nrk.no/sámi, sámi kulturguovddáža ja eará fierpmádaga bokte. Gávppaša njuolggá.	Gozihá bloggaid, sámi girjerájusbálvalusa ja ođasfálaldaga bokte. Girjerájusguovddáš ja luoikkaheaddjit cavgilit. Girjerájusguovddáš lea lágideaddji, muhto dahká

								maid njuolgadij- gojumiid.
	Deanu/Unjárgga girjebusse	Karášjoga, Ohcejoga ja Porsáŋgu girjebusse	Davviriikkaid oktasá girjebusse	Davvi-Romssa girjerájus- ja kulturbusse	Lulli-Romssa girje- ja kulturbusse	Julevsáme girjebussa	Gærjah – Lullisámi girje- ja kulturbusse	Lulli-Trøndelága kultur- ja girjebusse
Makkár sámi buktagiid jearahit/mat lea luoikkaheddjiid dovdomearckat	Mánát ja nuorat leat varra stuorámus geavaheaddjeovku. Muhtin boarrásat. Obbalaš luoikkahemiid lohku lea njiedjan go olbmot leat fárredan.	Skuvlamánát ja mánáidgárdemánát, stuorámus geavaheaddjiioavku leat boarrásat. Dássedis luoikkaheapmi. Veháš njiedjan maŋemus jagiid.	Váldooassin geavaheddjiin leat sámegeiela vuosttášgiella hubmit Guovdageainnus ja dan guovllus.	Sámi mánáidgárddit ja muhtin skuvllaid sámeluohkát leat dat geat eanemusat geavahit sámi buktagiid. Muhtin fitnodat maid atná stuora oasi, erenoamáziid girjiid giehtaduoji birra. Obbalaš luoikkahemiid lohku lea lassanan.	Leat unnán geavaheaddjit geat bures lohket sámegeiela. Sámi girjjálašvuođa unnán jearahit. Obbalaš luoikkahemiid lohku lea lassanan.	Boarráset rávisolbmot geat beroštit báikkálaš historjjás ja sohkguorahallamis. Unnánat guovllus geain lea sámegeiella vuosttášgiellan.	Sámi buktagiid jearahit unnán. Boarráset geavaheaddjit geat liikojit humadit veháš dahje geat beroštit sámi historjjás. Luoikkahemiid lohku lea njiedjan.	Geavaheaddjit leat vuosttažettiin mánáidgarde- ja skuvlamánát, ja muhtin boarrásat geat luoikkahit historjágirjiid dahje biografijaid. Obbalaš luoikkaheami lohku lea stabiila, sámi luoikkaheami lohku lea njiedjan.
Bargiid sámegeiel gelbbolašvuohta	Sápmelaš girjebussejođiheaddji (gii maid johtá busse mielde girjerájusbargin). Lea ovdal bargan sámi kultuvrrain kulturkonsuleantan. Vuoddjis lea sámegeiella vuosttášgiellan.	Suopmelaš girjerájusbargi geas lea sámegeiella c-giella. Sámegeielat čállit ja vuoddji.	Girjerájusassisteanta ja girjerájusbargi gean guoktás lea veháš sámegeiel gelbbolašvuohta.	Ovtta bargis lea kvena duogáš ja gelbbolašvuohta sámegeielas ja sámi kultuvrras.	Fágalaš ovddasvástideaddjis lea doavttergráda sámi historjjás. Girjerájusbargis lea sámegeielkursu. Ovttasbargu sámegeiel fágabirrasiin.	Julevsámegeielat fágajođiheaddji ja vuoddji.	Sápmelaš vuoddji. Girjerájusbargis ja sisaoastinovddasvástideaddjis leat sámi náittosguoimmit ja mánát. Girjerájusbargi pláne gazzat giellaoahpu.	Vuoddjis lea lullisámi kultuvrra ja historjjá jahkeovttadat. Girjerájusbargi lea bargan sáme girjjálašvuođain olu jagiid. Gelbbolašvuođah uksen beaivválaš barggus.

7.3.1 Girjebussiid sámi čoakkáldagat

Min ipmárdus lea ahte buot girjebusset duođai háliidit addit buori fáldadaga sámegielat geavaheddjiide ja fállat relevánta ja áigequovdilis girjjálašvuoda. Juoga mii ráddje čoakkáldaga hivvodaga lea ahte ii nu ollu almmuhuvvo sámegillii. Bussiid ovddasteaddjit mitalit ahte dábáleamos lea ahte sis “lea buot buktagat mat gávdnojit – mii oastit buot”. Dát sisttisdoallá girjjálašvuoda, filmmaid, jietnagirjjiid, áigečállagiid jna. Mánaga informántta muitaledje ahte busses sis leat mielde buot mat leat relevánta ja áigequovdilát, muhto ahte dat goitge dahket dušše logi proseantta čoakkáldagas dan sivas go lea unnán válljenvárri. Okta girjebussii ostii oktiibuot 9 sámegiel buktaga 2009:s. Girjebussiid ovddasteaddjit vásihit goitge ahte sis lea mánngabealálaš ja buorre fáldat.

Tabella čájeha ahte bussiid sámi buktagiid oassi lea iešguđetlágan birrasii 5 proseanttas gitta badjelaš 20 prosentii. Variašuvdna lea das gitta galle girjji oktiibuot busses leat vuodjinruvttuin mielde – ovttá busses leat 700 buktaga mat dahket sullii 20 proseantta obbalaš girjelogus, ja eará busses ges 1500 buktaga dahket birrasii 10 proseantta.

Soapmásat buktet ovdan ahte lea unnán ođđa girjjálašvuoda sámegillii, eandalii maŋemus logi jagi, ja ahte stuora oassi busse čoakkáldagas leat leamašan doppe guhka. Min ipmárdus lea ahte erenoamážit dat unnit sámegielat leat hearkkit. Oallugat buktet maid ovdan ahte ollu geavaheaddjit oaivvildit ahte leat unnán sámegiel girjjiit mas sii beroštit. Informánttat mitalit ahte sii geahččalit olbmuid sávaldagaid váldit vuhtii.

Muhtiinat lohket ahte leat beare unnán bivnnuhis girjjiit mat jorgaluvvojit sámegillii. Dát dagaha ahte lea hástaleaddji fállat áigequovdilis girjjálašvuoda sámegillii. Informántta mitala:

Girjjiit leat varas gálvvut, in háliidivčče ahte busses leat girjjiit mat leat boarráset go vihtta jagi – dieđusge leat muhtin spiehkastagat mat leat bivnnuhat. Dál ii sáhte fállat Harry Pottera sámegillii, lea áigá go dat lei ođas. Lea váttis leat áigequovdil go lea nu olu byrokratiija. Sámediggi lea dorjon jorgalemiid, muhto go dat viimmat bohtet de eai leat álo olbmuid nu beroštahttit.

Eai mis sáhte dušše klassihkkarat. Astrid Lindgren og Anne-Cath Vestly. Fertet fállat juoidá ođđasa ja buori jus áiggut mánáid movttiidit. Skuvllat liikojit klassihkkariidda, muhto go mánát bohtet min lusa de mii čájehit sidjiide eará dinggaid.

Okta informántta lohka buktagiid logu birra ahte lea váttis diehtit justte galle buktaga leat sámegillii. Bussiin leat maid olu buktagat mat válddahallet sámi áššiid, juogo dárogillii dahje eará gillii, mat bohtet lassin. Ovdamearkka dihte mitalit olu informánttat ahte sis leat girjjiit duoji, sámi kultuvrra ja árbevieruid birra eará gillii, muhto ahte dihtorvuogádagas lea váttis oažžut čielgá loguid das.

Girjebussiid siste leat iešguđet válljen čoavdit sámi buktagiid profilerema. Buot bussiin leat dát buktagat man nu ládje merkejuvvon/šilttaiguin čájehuvvon. Mánngas mitalit ahte sii

geahččalit čájehit sámi girjjálašvuoda busse čájáhussajiin. Ovtta busse leat válljen profileret sámi girjjálašvuoda doppe gos girjjiid luiket, nu ahte buohkat geat luoikkahit girjjiid oidnet dan.

7.3.2 Lágideamit sámegillii ja sámi dilálašvuodas

Buot busiin leat muhtin muddui kulturdoalut, muhto lea hui molsašuddi man stuora oassi dát lea ollislaš doaimmas. Muhtin busiin leat sullii 90 lágideami jahkásaččat, ja earát fas mitalit ahte sis leat jagis dušše 2-3 lágideami. Min ipmárdus lea ahte dat lea das gitta man stuoris sámi álbmot lea busse bálvalanguovllus. Okta informánttain mitala ahte ruvttogeatnegasvuodát leat dan mađe gáibideaddjit ahte lea unnán áigi ja návccat eará aktivitehtaide.

Oallugat mitalit ahte sii juohke jagi budšetterejit mánga kulturdoaimma, muhto ahte Sámediggi háreve gokčá buot doaluid goluid. Okta eará informántta mitala ahte busiin lea hui unnán sadji ja nu eai sáhte stuorit lágidemiid doallat. Muhtin busiin leat dušše moadde čohkkánsaji. Daid háviid gos sadji ráddje leat doalut lágiduvvon eará báikkiin.

Sii geat lágidit olu kulturdoaimmaid busse mitalit olu lágidemiid birra mat leat sámegillii dahje main lea sámi fáddá. Okta busse lea doallan mitalusgierdomátki gos ledje mitalusat sámegillii, kvenagillii ja dárogillii. Eará busse leat lágidan gierdomátki gos sámi divttat lohkkovuojo. Nu go mii ipmirdit de leat sámi čállit fitnan buot busiin. Lulli-sámi girjebusses mitalit ahte sii ovttasbarget olu Lulli-sámi teáhteriin.

Bussiid kulturdoaimmain lea eará ovdamearka dat go oassi busiin leat leamašan festiválagirjerájus in iešguđet oktavuodain dego omd. *RidduRiđđu*-festiválas. Mii bođiimet maid diehtit doaluid birra main ledje fáddán sámi dieđut luonddus, sámi násteálbmi, sámi gárvvut ja duodji dahje gákti. Ovtta busse leat dohkát main gávttit maid mánáidgárddit ožžot luoikkas, dain čuovvu vel čilgehus mas mitaluvvo dohká gávttis ja gávtti árbevieruin. Oallugat mitalit dieđusge maid sámi álbmotbeaivve doaluid birra. Eará ovdamearkkat leat kulturfestivála *Raasten Rastah* Plassjes ja searvan Sámedikki girjerádjosa sámi girjjálašvuoda beivviide.

Mii ipmirdit dan nu ahte informánttat geat ovddastit kulturbussiid oavvildit ahte lágideamit leat buorit vuogit movt gaskkustit sámi kultuvrra, ja ahte lea eambo aktiivvaláš gaskkustanvuohki go maid girjjiid leat. Bussiin main leat olu kulturdoalut leat gal unnit sámegielat geavaheaddjit, ja nu maid unnit luoikkaheaddjit geat luoikkahit sámi buktagiid. Muhto dađi dehálet lea gaskkustit sámi kultuvrra guovlluin gos lea sámi árbevierru ja historjá. Muhtin informánttat dadjet:

Min guovllus leat dušše moattis geain lea sámegiella vuosttášgiellan, muhto dáppe lea nanu sámi árbevierru ja sámi kultuvra/identitehta. Giela leat ollugat massán. Min váldodoaibma lea čájehit ja gaskkustit sámevuoda. Sihke sámiide ja earáide. Gilvit dieđu ja máhtu sámi diliid birra. Lágidemiiguin ja girjjálašvuodain.

Lea oktilis giellabargu. Doabaoahpahuš. Lea vuohki movt dan čájehit ja movt dahká dan máhtu miellagiddevažžan.

Soames eará muitala:

Go sámi girjji ja gierdomátki kulturdoaluid čuozažusa buohtastahtá – mii joksat mihá eambbogiid giella- ja kulturdoaluiguin. Mii leat diimmu juohke báikkis, de ožžot árvádušaid ja hoahkamiid, ohppet buorástahttit ja muitalit namaideaset sámegillii, dahje doppe lohkkovuo. Sii ožžot fárrui muittoža mii lea sámi kultuvrras muittuhussan. Das lea mihá eambo čuozažat go galgá min mánáide oahpahit iežamet kultuvrra.

Jearahallamat govvidit ahte busset doibmet hui bures gaskkaskustan arenan. Doalut leat unnit, ja doallis ja guldaleaddjis lea buorre oktavuoha. Busse heive bures gaskkustemiide mat bistet 15-20 minuhta. Dát leat doalut mat leat beare unnit leat sierra čájálmassan dahje logaldallamin, muhto mat heivejit hui vuohkkasit leat oassin girjebusse doaimmain.

7.3.3 Sámi sisdoallu: Jearru ja beroštupmi

Ollu busset promoterejit/márkanfievrridit aktiivvalaččat lassin dasa go almmuhit ruvttóáiggiid báikkálaš aviissain. Mánnga buses leat aktiiva Facebook-siiddut, muhtin busset addet ruvttóáiggiid buot viesuide ja rámbuvraide. Busset atnet maid searvegoddebláđiid ja eará báikkálaš kanálaid márkanfievrrideamis. Muhtin informánttat oaivvildit ahte sii berreše buoret márkanfievrridit fáldadagaid, erenoamážiid internehtas/sosiála mediain.

Girjebussiin leat earut go lea sahká das man olu sámegiela leat guovlluin gos sin bálvalusat. Guovlluin gos leat oallugat geain lea sámegiella vuosttášgiellan lea diehttelas lunddolaš ahte leat sii geat luoikkahit sámi buktagiid. Muhtin busset vudjet ollu dakkár guovlluin gos leat hui unnán sámegiela. Danne orru ahte olu bussiin lea sámi buktagiid unnán beroštupmi. Oassi informánttain namuhit ahte mánáidgárddit ja skuvllat eai luoikkat nu olu sámi buktagiid danne go sii ožžot girjepáhkaid Sámedikkis main sámi girjjálašvuohta. Nu leat sis olámuttos oassi dain seammá buktagiin go mat girjebussiin leat. Informánttat oaivvildit ahte lea buorre doaimma, muhto ahte sin luoikkaheapmi lea unnon veháš dan geažil.

Váikko sámi girjjálašvuođa luoikkaheamiid lohku leat oalle vuollin de buot min informánttat deattuhit ahte lea goitge dehálaš ahte sámi girjjálašvuohta ja eará buktagat fállujuvvojit. Dat addá diđolašvuođa sámevuođas váikko vel luoikkaheaddjit soitet välljet dárogielat girjjiid. Ollislaš fáldat gos mánngalágan mediat, gielat ja gaskkustanvuogit leat seahkalaga lea dehálaš joksán dihte nu oallugiid go vejolaš.

Ollu geavaheaddjit dieđihit bargiide ahte sii atnet árvvus sámi fáldadaga váikko vel eai luoikkat daid. Okta informántta muitala:

Mii leat vásihan ahte luoikkaheapmi lohku lea unni (sámi buktagiin), ja eat mii sáhte bagget earáide giela man eai ipmir. Muhto lea dehálaš ahte fáldat gávdno sidjiide geat dan háliidit. Mun oaivvildan ahte lea ruđaid veara.

Oassi boarráset geavaheddjiin liikohit geahččat buktagiid ja humadit veháš sámegillii. Sii čájejit ahte sin mielas lea buorre go sámevuohta lea oassin girjebusses. Čuovvovaš sitáhtta govvida:

Leat oallugat geat guovlalit hupman dihte veháš sámegiela. Dan mii maid fállat. Leat muhtiinat geaid lusa mii boahtit geain muđui eai leat nu olu guossit: Leat mii, poastaolmmái ja ruovttobuohccedivššár.

Váikko girjerádjosiid luoikkahemiid lohku lea njiedjan maŋemus 10 jagi de girjebussiid ovdáneapmi lea molsašuddi. Oassi girjebusse informánttain raporterejit ahte luoikkahemiid lohku lea lássanan maŋjá go doallagohte eambo kulturdoaluid. Ollu geavaheaddjit leat oahpásmuvvan girjebussii kulturlágidemiid oktavuodas ja geavahit bálvalusa. Okta muitala:

Dat mii dáhpáhuvai: Luoikkaheapmi lassánii váikko busse lei gierdomátkkis (ja ledje unnit bisánanbáikkis). Oallugat fuomášedje girjebusse. Eandalii rávisolbmot, fáhkka mii leimmet eambo go dušše johtti girjehildut main mánáidgirjjit (...) Luoikkahemiid lohku lea 10 000:s lassanan 15 000:i.

Mii geahččalit lágidit daid nu ahte doaluin lea sámi sisdoallu/giella/kultuvra/gaskavuohhta. Muhto eat mii gielddes gal jus earát háliidit lágidit juoidá. Deháleamos lea oazžut olbmuid sisa. Sii sáhttet váccašit ja geahčadit mii lea hilduin maŋjá doaluid.

Seammás leat girjebusset hui hearakit olmmošlogu rievdamiid. Muhtin informánttat leat vásihan ahte luoikkaheamit leat unnon maŋemus jagiid. Sii čilgejit dan dainna go oallugat leat fárren guovlluin gos sii leat, ja go olbmuin ja erenoamáziid nuorain leat mediadábit rievdan.

Oassi informánttain lohket maid ahte busse kulturdoalut sáhttet leat mielde váikkuheame nu ahte sámevuohhta dohkkehuvvo eambo guovlluin gos ovdal leat leamašan olu vuosttálašvuodát:

Soames váhnemiin leat ovdagáttut sámevuhtii. Sii fuobmájit áiggi mielde. Muhtin ohppiid ruovttuin lea eahpádus sámevuhtii, lea varalaš buktit sámevuodá muhtin bearrašiidda. Mii dahkat dan barggu nu bures go sáhttit.

Leat maid vásihan ahte sámevuohhta lea váttis dahje heittot, gullan ahte ii leat sávahahtti. Dan mii eat goassege vásit busses. Min eai leat goassege gielddan go buktit sámi fáldalaga. Mii boahtit ja leat guktot. Sii sáhttet jurddašit mii leat juogo sámi dahje dáru, muhto goitge leat sámi buktagat ja sámevuohhta olámuttos. Maiddá guovlluin gos lea váttis mieđihit ahte lea sámeguovlu.

Dain guovlluin gos orrot unnán sámegielaŋat lea sámi girjebusse okta dain unnánat sámegielaŋat fáldalagáin mat leat. Informántta lohka:

Jus mii eat lágit sámi doaluid de in dieđe geat earát dan dagaše. Jus busse heaittihuvvo de jávká girjefáldat. (..) Sámiid ásaŋusat leat bieđgguid. Mii leat fárus njeaidime rájiid ja gaskustit olbmuide geat eai oaččo dan stimuliija iežaset birrašiin.

7.3.4 Bargiid sámi gelbbolašvuohhta

Leat erohusat das man olu sámi gelbbolašvuohhta girjebusse bargiin lea, muhto buot girjebussiin lea sámi giella- dahje kulturmáhttu dahje sis leat ovttasbargoguoimmit geain lea dát

gelbbolašvuohta. Beali girjebussiin leat bargit geat hupmet sámegeiela. Eará bargiid gaskkas lea oallugiin gelbbolašvuohta sámi girjjálašvuođa ja kultuvrra gaskkusteamis ja/dahje eahpeformála gelbbolašvuohta go leat sámi kultuvrii lágas oktavuodát bajásšaddama, bearraša ja olbmáid bokte. Eanas informánttat mitalit ahte bargit leat searvan sámegeiela ja sámi kultuvra kurssaide.

Oassi informánttain mitalit ahte lea váttis rekruteret bargiid geain lea sihke gelbbolašvuohta sámegeielas ja kultuvrras ja seammás girjjálašvuođa ja kulturgaskkusteami gelbbolašvuohta. Okta girjebusse lea vásihan ahte sii virgáibidje suoma girjerájusbargi gii ii máhttán sámegeiela. Son fertii oanehis áiggi maŋŋá heaitit go lei váttis doaimmat barggus go ii hálddašan sámegeiela. Leat diehttelasat erohusat bussiid gaskkas das ahte man dehálaš lea hupmat sámegeiela. Lullisámi busse ja Lulli-Trøndelága busse leat ovdamearkkat dakkár bussiin mat vudjet guovlluin gos leat hui unnán sámegeielhubmit.

Váikko ii leat čadnon justte dan sámi gelbbolašvuhtii, de namuhit ahte muhtin girjebussebargit leat mielde *Mobilis* mii lea *Norsk bibliotekforenings spesialgruppe for mobil bibliotekvirksomhet*, ja leat fárus ovdánahttimen dakkár girjerájusbálvalusaid.

7.4 Fágalaš ovttasbargu

Girjebusset ovttasbarget unnán gaskaneaset. Girjebusset deaivvadit jahkásaččat Sámedikkis gulahallančoahkkimis. Informánttaid mielas lea dát čoahkkin ávkkálaš, doppe besset gullat guhtet guoimmisteaset vásáhusaid ja plánaid. Dain geain mii jearahalaimet lohke mánggas ahte sii áinnas ovttasbarggaše eambo eará girjebussiiguin.

Earret gulahallančoahkkima de orru čájehuvvome ahte girjebussiin ja Sámedikki girjerádjosis lea oalle unnán oktavuoha. Bussiid mielas sis lea doarvái buorre gelbbolašvuohta ja geahčastat buktagiin, ja lea unna maid Sámedikki girjerájus sáhtta fállat lassin dan fáldaldahkii mii juo lea busses. Soames ovddasteaddjit evttohit movt Sámedikki girjerájus sáhtášii leat eambo aktiivvalaš girjebussiid ektui. Sii oaivvildit ahte Sámedikki girjerájus sáhtášii eambo aktiivvalaččat doarjut girjebussiid, erenoamáziid kulturgaskkusteamis. Sin mielas sáhtášii Sámedikki girjerájus doaluid oktavuodas veahkehit omd. nu ahte sii ráhkadivčče girjealmuhemiid oktavuodas dakkár fáldaldaga/páhka, girječálli galledeami dahje diekkáraččaid. Nu sáhtáše girjebusset álkit dingostit lágideami ja eai dárbaše juohke okta plánet juogalágan doaluid sierra. Muhtiinat namuhit maid ahte fuolaše veahki gozihit ođđa almmuhemiid, ja ahte Sámedikki girjerájus sáhtášii bidjat gáibádusa das movt katalogiseren galgá leat, vái šattašii seamma buot girjerájuin mat fallet sámi girjjálašvuođa. Okta informántta sávašii eambo gelbbolašvuođa das movt gaskkustit sámevuoda servvodagain mat eai ane iežaset sámi servvodahkan.

Soapmásat deattuhit man váttis lea oažžut johtui systemáhtalaš ovttasbarggu gaskal iešguđetlágan sámi birrasiid. Leat dávjá smávva birrasat ja oktavuodát leat ovttaskasolbmuid duohken. Lea dábalaš ahte organisašuvnnat/joavkkut leat moadde jagi “jámálgan” eaige doaimmat maidege. Eahpeformála oktavuodát leat dehálaččat doalahan dihte oktavuodaid sámi birrasiid gaskkas.

7.5 Informánttaid oainnut doarjagiid birra

Eatnasat oaivvildit ahte doarjjaortnet doaibma bures ja ahte eavttuin lea munni heivehit girjebussiid báikkálaš dárbbuide. Muhtin informánttain ledje oainnut ulbmilolahusa eavttuide ja eará oasit main oidnet buoridanmuni. Dat ledje eanas dan birra ahte lea beare olu fokus luoikkaheami loguide, ja berrešii baicce deattuhit kulturdoaimmaid ja movt daid čuozaheami sáhtta mihtidit. Soames informánttat oaivvildedje ahte oassi doarjagis berre várrejuvvot dušše kulturdoaimmaide. Čuovvovaš sitáhtta govvida:

Kulturdoaimmaid lea váttis raporteret. Mii leat hástalan Sámedikki dainna, berrejit deattuhit kulturdoaimmaid eambo. Mii lea girjebussiid ja sámi váikkuhangaskaomiid ulbmil, dat lea gilvit máhtu ja bargat aktiivvalaččat doalahit dan mii mis lea vel báhcán! Lea go kulturdoaimmain stuorit árvu? Sávašin sáhte mis livčče stuora ruhtalátna kulturdoaimmaide.

Eará informántta deattuhii ahte lea vejolaš heivehit iežas vai deavdá luoikanloguid, muhto ahte dat čuozašii sidjiide geat orrot boaittobealbáikkiin:

Sámedikki láidestusaid birra (...) Jus luoikanlogut leat dehálemosat, de jahkán ahte čuovvodašimmet dan – lasihit luoikanlogu. Muhto boadus livčče ahte fitnat skuvllain dávjjit, ja de jahkán ahte dat čuozašii eará joavkkuide. Joavkkuide geat muđui eai beasa girjerádjosiidda.

Oassi girjebussiid ovdasteddjiin buktet ovdan ahte sii háliidit čielgaset oaivadusaid ja ulbmiliid Sámedikkis maiguin sáhtášii heivehit fáldadaga eambo. Ovdamearka dihti lei informántta gii háliidii boahhte áiggis vuoruhit mánáid ja nuoraid. Son oaivvildii ahte Sámediggi berrešii čahkket saji dakkár vuoruhemiide.

Eará oainnut doarjjaortnega birra leat ahte berrešii leat submi mii lea sámi buktagiid oastimii várrejuvvo ja ahte eavttut sámi gelbbolašvuoda birra berreše leat dárkileappot.

Okta vástádus lei dan birra ahte doarjja ii juhkkujuvvo vuoiggalaččat. Leat stuora erohusat man stuora osiid goluin Sámedikki doarjja gokčá, ja erohusat das ahte gokčá go doarjja ovtasbargoguimmiid goluid. Orru leamen ahte seamma juolludeapmi/juohku girjebussiid gaskkas joatkašuvvá jagis jahkái, mas indeaksaheiveheapmi dáhkko.

Guktii jahkái girjebusset raporterejit Sámediggái. Dát orru doaibmame bures, muhto soapmásiid mielas livčče doarváid oktii jagis dahkat dan. Eará ruđaid raporteret lea jahkásaš.

Mánaga informántta buktet ovdan ahte maddái sisaoastindoarjja ođđa girjebussiid oastimii lea hui dehálaš. Suohkaniin ii leat vejolašvuhta ruhtadit dan. Oassi informánttain oaivvildit ahte lea posiitiiva ahte busset galget heivehuvvot kulturdoaimmaide.

7.6 Oainnut girjebussiid dárbbuid ja boahhte áiggi birra

Jearahallamiid vuodul mii áibbas čielgasit oaidnit ahte girjebussiin lea dehálaš doaibma sámi girjjálašvuoda, kultuvrra ja árbevieruid gaskkusteamis. Oassi busiin leat nugo namuhuvvon lassanan luoikanlogut. Seammás lohket olu informánttat ahte árvvuid ii oainne dušše luoikanloguin:

Sosiála oassi lea hui buorre sidjiide geat muhtomin ožžot liige guovlaleami. Mii bođiimet maŋŋá go báikkálaš rámbuvrra gálvobiila, válddiimet fárrui gálvvuid ja bođiimet sisa girjebussiin ovtta geavaheaddjái!

Leat oallugat geat eai beasaše girjerádjosii jus ii livčče girjebusse. Eai dárbbáš álo luoikkahit juoidá, sáhtta humadit, lonohallat oaiviliid politihka ja boazodoalu birra. Lea dušše dehálaš. Diet oassi ii oidno statistihkain. Leat boazodoallit, sii bohtet bussii, soitet humadit veháš vuddjiin. Ii luoikkaheapmi leat dat deháleamos. Lea vuohki movt čalmmustahttit ja atnit arvvus boaittoealbáikkiid.

Girjebusse lea vuosttášceahkkefálaldat guovtte ládje: Lea olámuttos ja lágas olbmuid doppe gos dii orrot, ii leat “issoras” fálaldat man lea álki geavahit maiddá olbmuid geat unnán geavahit dábálaš girjerádjosiid. Muhtin informánttat dadje:

Mis beassá leat lagas oktavuoha buses. Uksalassá lea vuollegit, lea álki gávdnat. Leat olu oasit mat dahket ahte dát lea sukseassa. Báikkálaš ovttasbargu. Geavaheaddjit eai jávkka girjehilduid duohká! Ii leat issoras ja veháš miellagiddevaš. Mis eai leat máksingáibádusat, eai nu olu njuolggadusat.

Doaivvun dat lea leamašan mielde lokteme girjerádjosiid, lean mearkašan statistihkain, luoikanlogut lassanan. Lassiváikkuhus lea ahte mii leat joksán sin geat eai lean girjerádjosis eará guktii jagis. Mis leat stuora gaskkat, ii dan ipmir ovdal dan vásiha. Soaitá leat golbma miilla vuona birra, ja de vel 2 miilla juohke orrunbáikái.

Informánttat oaivildit ahte lea dehálaš ahte girjebussefálaldat doalahuvvo. Deháleamos ágga lea ahte sii addet girjerájus- ja kulturbálvalusaid olbmuid geat muđui eai vuolggáše dakkár fálaldagaide. Mii leat váldán fárrui muhtin sitáhtaid:

Saván ahte girjebusse gávdno ain máŋga jagi ovddos. Ii leat dološmállet!

Jus busse jávká? Dat livčče hui heitot smávit suohkaniidda ja sidjiide geat birgejit heajumusat servvodagas, sidjiide geain lea guhkes mátki girjerádjosii dahje geat leat institušuvnnain. Ja skuvllaide – sis eai leat skuvlagirjerádjosat!

Jus háliida fállat kultuvrra ja dieđuid maiddá giliide, sidjiide geat eai olát girjerádjosiidda – lea rievtti mielde kulturprošeavttaid demokratiseren! Dieđusge lea dehálaš. Ii leat buohkaide dehálaš, eat mii sáhte gal bagget iežamet buohkaid ala, muhto sidjiide geain ii leat eará lea hui dehálaš.

8 Elektrovnnalaš geavaheaddjiiskadeami čoahkkáigeassu

8.1 Iskkadeami birra

Mii leat čađahan elektrovnnalaš jearahallaniskadeami girjebussiid geavaheddjiid gaskkas. Gávdnui ahte geavaheddjiid váldojoavkkut leat rávisolbmot geat leat priváhta geavaheaddjit ja nuorat mánáidgárddiin/skuvllain ja geavaheaddjit geat leat čadnon ásausaide. Prošeavtta álggus mearriduvvui ahte váldit oktavuoda oahpaheddjiiguin ja mánáidgárdebargiiguin vai sii ovddastivčče mánáid ja nuoraid geat geavahit girjebusse fáldadaga skuvlla dahje mánáidgárddi bokte.

Iskkadeami hábmenbarggus giddiimet fuomášumi dasa ahte gažaldagat fertejit hábmejuvvot nu ahte ožžut vástádusa daidda momeanttaide ja eavttuide maid Sámediggi lei deattuhan ahte fertejit leat oassin árvoštallamis, buohtastahte doaimma čilgehusain. Ovttas Sámedikki ovttasteaddjin guorahalaimet ja kvalitehtasihkkarasttiimet iskkadeami.

Iskkadeamis ledje gažaldagat ja čuoččuhusat maidda vástideaddji galggai buktit iežas oaivila. Vástidanvejolašvuohta lei vuosttažettiin ceahkkálas 1 gitta 5 rádjái. 1 čuokkis muitala ahte mun: “in veaháge ovttaoaivilis” dahje “hui duhtameahtun” ja 5 čuoggá muitalit ahte vástideaddji lea “áibbas ovttaoaivilis” dahje “hui duhtavaš”. Adnojuvvo buorren jus gaskamearálaš boadus lea eambo go 4. Jearahallanskovis ledje olu guoros oasis gosa vástideaddji beasai buktit ovdan iežas evttohusaid ja oaiviliid dálá doaibmi fáldadaga birra, ja evttohit mo vel sáhtášii buoridit/rievdadit.

Iskkadeami oppalaš bohtosat buktojit ovdan dán raportta 8 kapihttalis. Muhtin kommeanttat leat dás fárus. Mildosiin 1 gitta 8 leat bohtosat juohke girjebusses sierra ja buot kommeanttat leat čállon nugo vástádusain buktaje ovdan. Girjebussiin main leat eanemus vástádusat sáhttet atnit dieđuid representatiivan. Dain girjebussiin gos unnánat leat vástidan de boadus ferte adnon eaŋkilolbmuid oaivilin.

Iskkadeapmi čađahuvvui 2016 čakčamánu 16. beaivvi ja golggotmánu 2. beaivvi gaskkas.

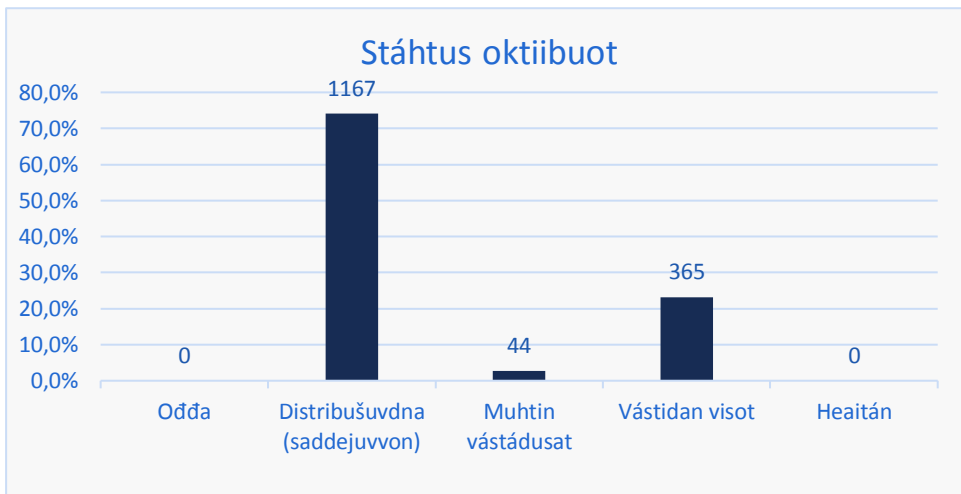
8.2 Iskkadeami distribušuvdna ja vástádusstatistihkka

Eanas vástideaddjit ožžo iskkadeami e-poastta čujuhussii maid girjebusse hálddahas adde. Dasa lassin bidje girjebusset dieđuid iskkadeami birra Facebook/ruovttusiidduide ja báberhámis.

- *Julevsáme girjebussa:s, Deanu/Unjárgga girjebusses ja Lullisámi girje- ja kulturbusses* ledje measta áibbas ollislaš geavaheaddjilisttut main mailačujuhusat.
- *Davvi-Romssa girjerájus- ja kulturbusse, Lulli-Romssa girje- ja kulturbusse ja Lulli-Trøndelága kultur- ja girjerájusbusse* ráhkadedje listtuid main mailačujuhusat mánáidgárddi/skuvlla bargiide geat geavahit girjebusse. *Davvi-Romssa girjerájus- ja kulturbusse* čohkkii maiddái moadde vástádusa báberhámis.

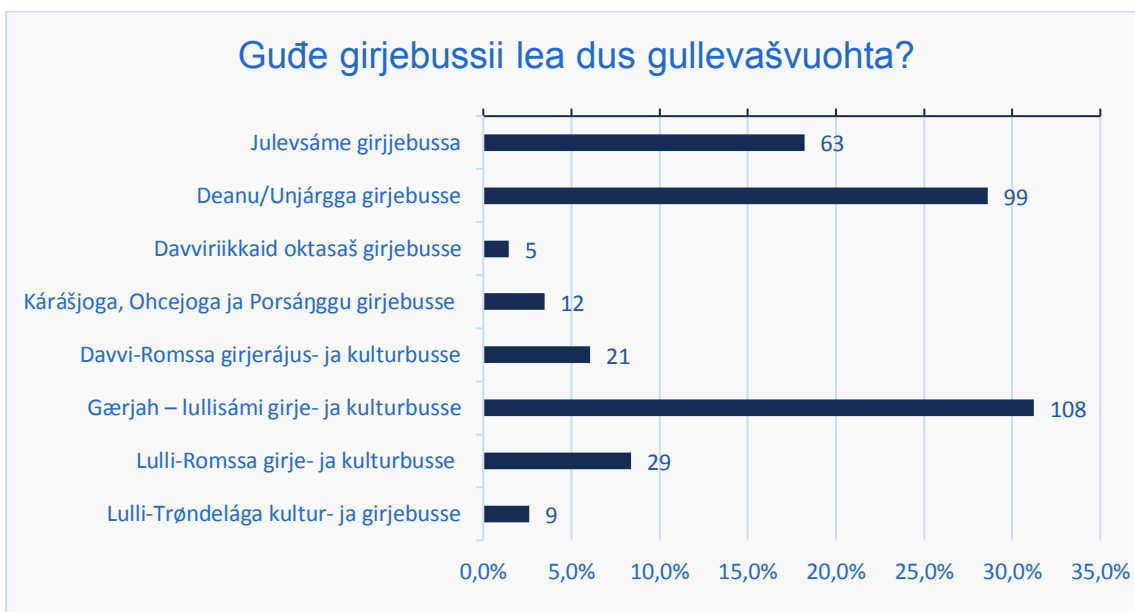
- *Kárášjoga, Ohcejoga ja Porsáŋggu girjebusse* siđai unna oasáža geavaheddjiin vástidit maila bokte.
- *Davviriikkaid oktasaš girjebusses* ledje iskkadeamit báberhámis, muhto ii daid vástidan oktage. Muđui váldui oktavuohhta Máze skuvllain, ja skuvlla oahpaheadjit ožžo iskkadeami e-poastan.

Iskkadeapmi sáddejuvvui oktiibuot 1973 e-poastačujuhussii. 445:s bođii vástádus ahte čujuhus ii leat doaimmas. Čujuhusaid lohku lei dasto 1528. Dasa lassin oaččuimet 48 vástádusa ruovttusiiddu/Facebooka liŋkkaid bokte dahje báberhámis. Oktiibuot 365:s vástidedje olles iskkadeapmái ja 44:s vástidedje osiide.

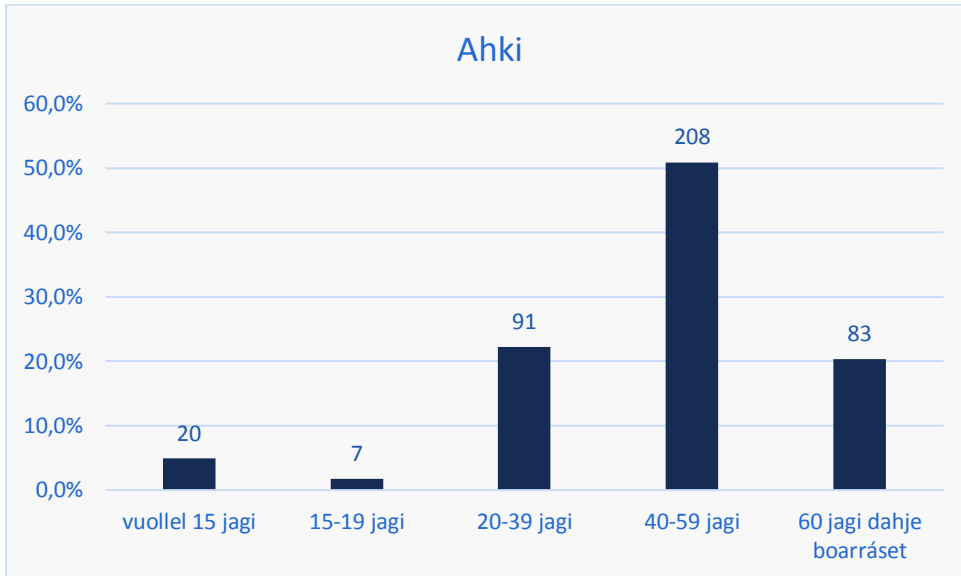
8.3 Gullelašvuohka girjebussiide

Oppalašlistu mii čájeha galle juohke girjebussii gullelaščat vástideaddji čađahedje iskkadeami: (Unna oasáš vástideddjiin eai leat mielde gráfas danne go vástidedje ahte sii eai geavat girjebusse.)

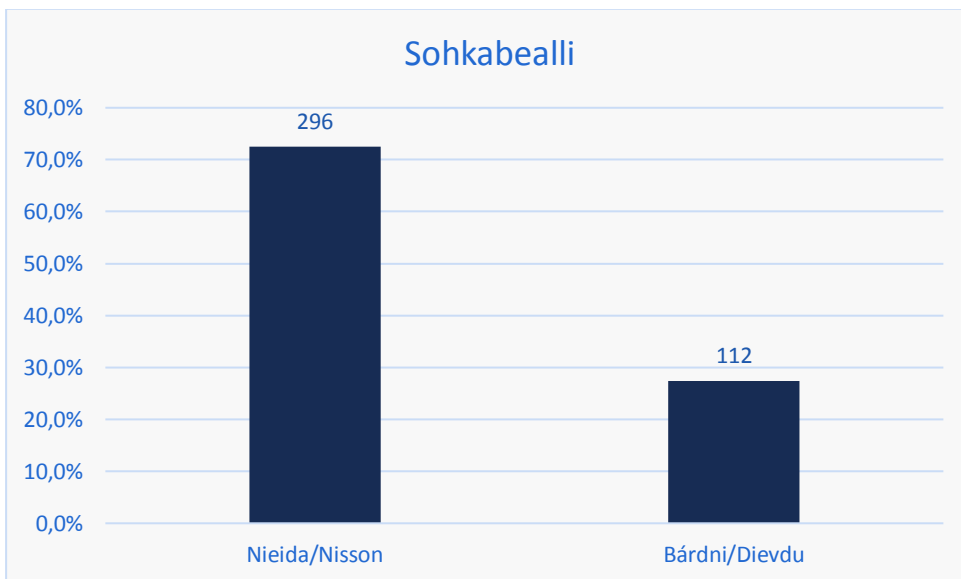

8.4 Vástideaddjit

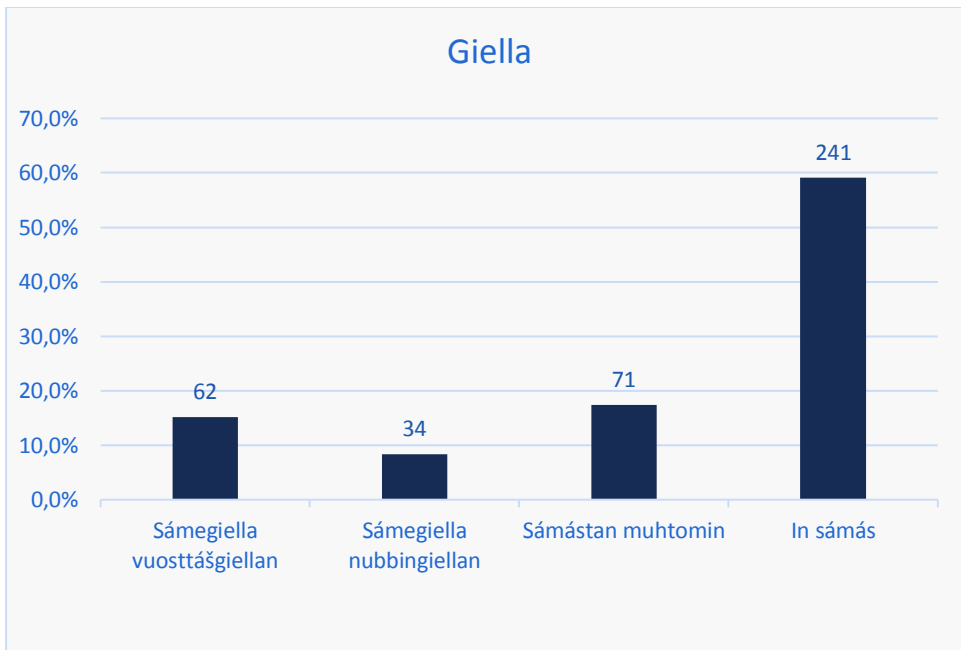
71 % vástideddjiin leat badjel 40 jagi, ja leat eanemus geavaheaddjit ahkejoavkkus 40-59 jagi. Sis geat leat vástidan leat sullii 7 % vuollel 20 jagi.

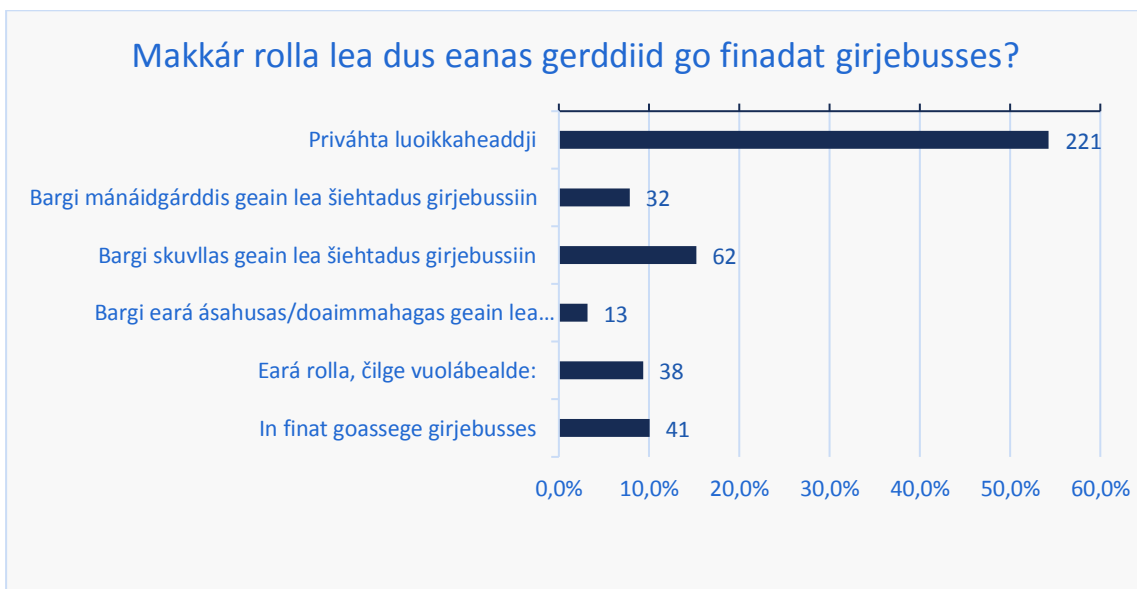
Sis geat leat vástidan leat 72,5 % nieiddat/nissonolbmot ja 27,5 % leat bárdnit/dievddut.

Eanas oassi sis geat leat vástidan, 59 %, dadjet ahte sii eai sámás. 15 % lea sámegiella vuosttášgiellan, 8 % lea sámegiella nubbingiellan ja 17 % vástidit sii sámástit muhtomin.

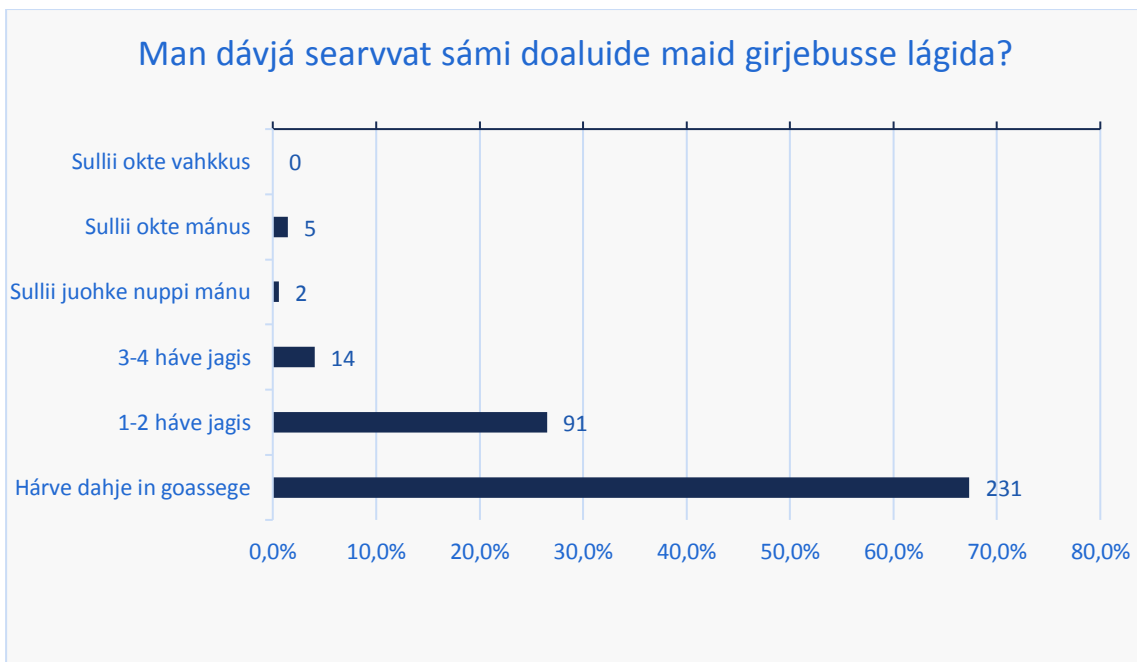
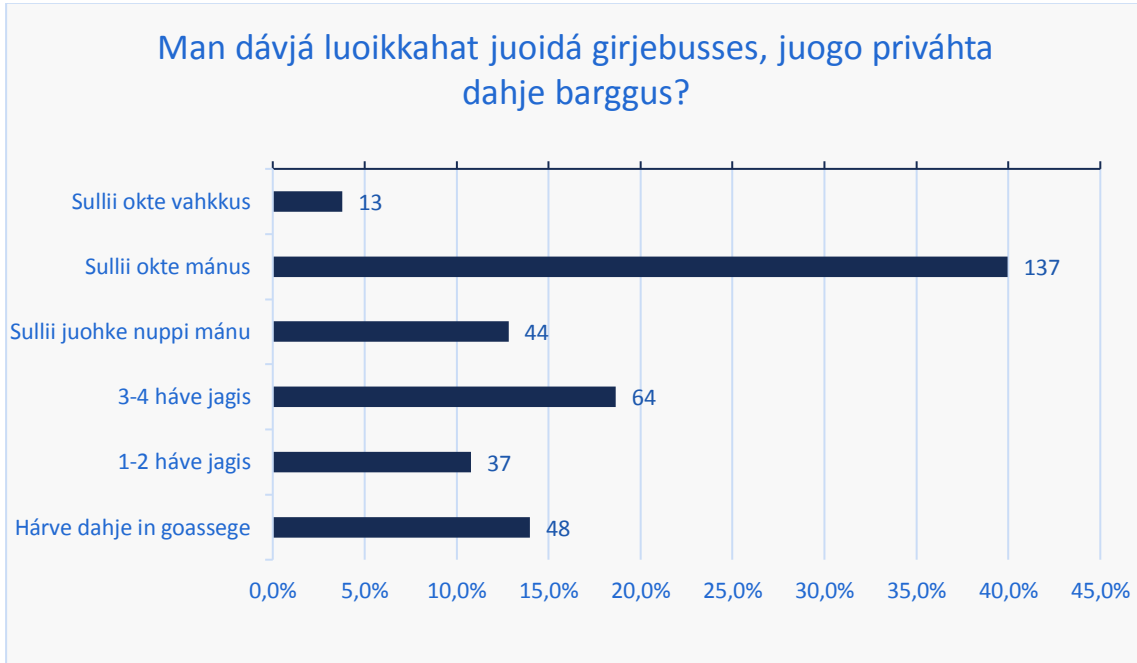

Vástideaddjin leat 54 % priváhta geavaheaddjit. Mánágárdebargit/skuvlabargit/ásahusbargit dahket oktiibuot 26 %.

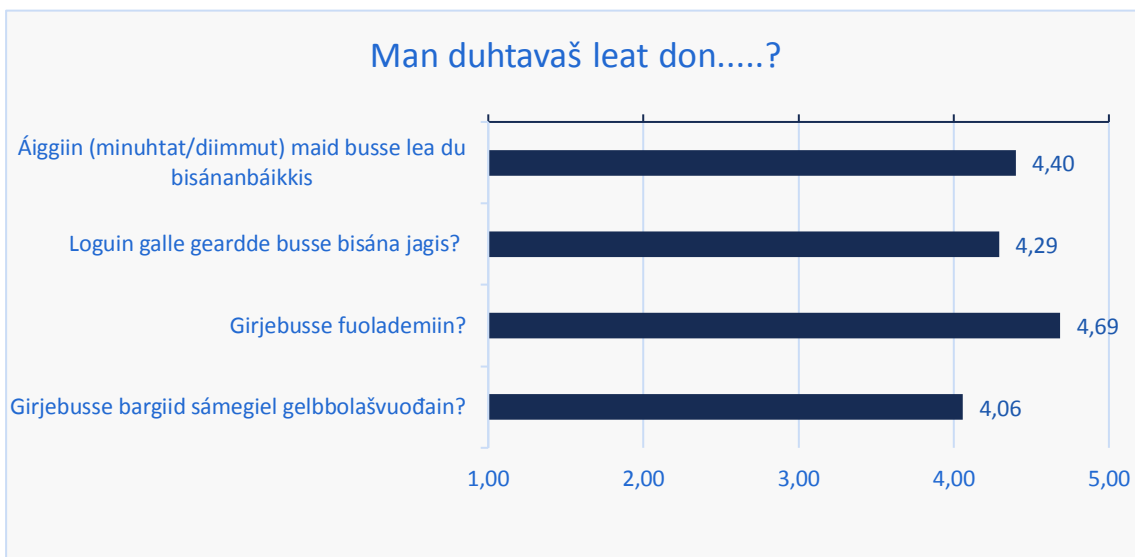

8.5 Geavaheddjiid dávjodat

Leat mihá eambbogat geat atnet luoikanfálaldaga mánnosaččat go dat geat servet sámi doaluide. 40 % dadjet ahte sii geavahit luoikanfálaldaga oktii mánnui. Doaluid searvamis dadjet 67 % ahte sii háreve dahje eai goassege searvva sámi doaluide maid girjebusset lágídit.

8.6 Girjebussebálvalus

8.6.1 Čielga gávdnosat

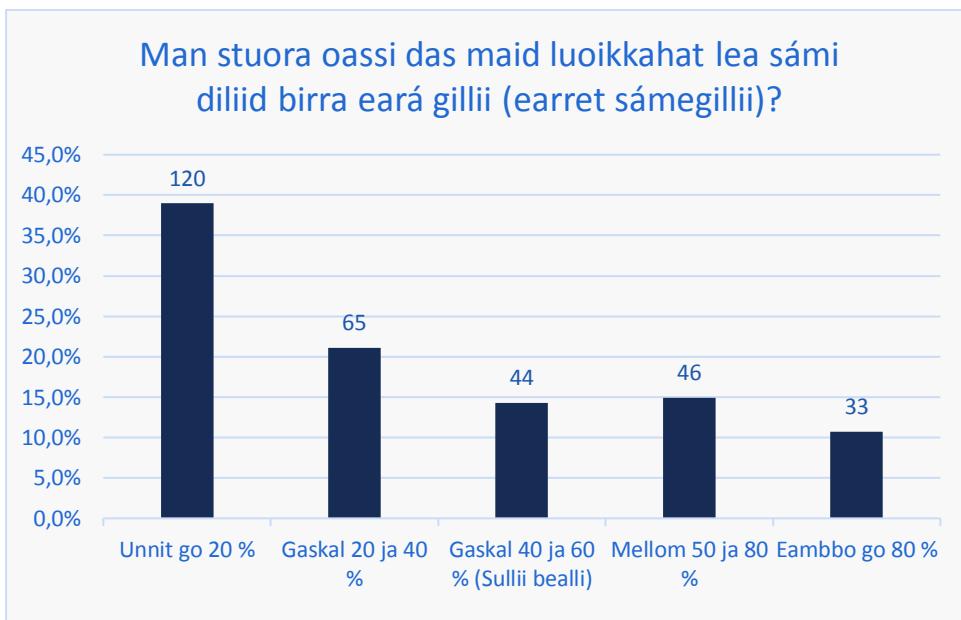
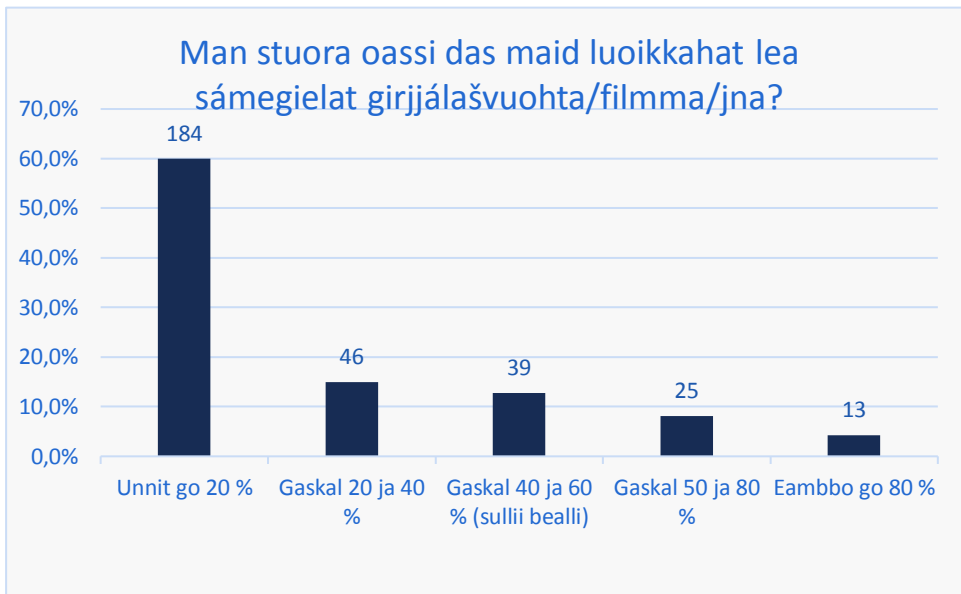
- Girjebusse fuoladeapmi árvoštallojuvvo hui buorren, ja oažžu iskkadeamis eanemus čuoggáid 4,69. 83 % vástidit ahte sii leat hui duhtavaččat.
- Sámegeiel gelbbolašvuolta lea dat mainna geavaheaddjit leat eanemus duhtameahtumat, ja dušše 26 % vástidit ahte leat hui duhtavaččat.

8.6.2 Válljejuvvon kommeanttat: Leat do dus evttohusat dasa movt girjebusse sáhtá leat eambo olámuttos?

- *Mu mielas gal girjebusse oččošii veháš guhkit bisánit nu ahte beasašii eambo geahčadit mii sis lea ja árvoštallat maid áigu luoikkahit. Mu mielas gal sáhtáše vel dávjjit boahit go mun finan juohke háve.*
- *Eambo dieđut girjebusse galledemiid birra. Almmuhit digitála neahttasiidduin, suohkana kaleandariin, Várdobáikki neahttasiidduin jna.*
- *Veháš guhkit áigái bisánit juohke sajis. Lea hui huššá gávdnat girjjiid ja luoikkahit ovdal go boahhte joavku galgá bussii. Barggan bajásšaddanguovddážiis, gos sihke mánáidgárdi ja skuvla geavahit busse.*
- *Sávašin eambo áiggi nu ahte skuvlla oahppit ožžot guhkit áiggi. Dálá dilli lea ahte lea sullii 15 min. juohke luohkkái.*
- *Eambo doaimmat gos ohcalit olbmuid lusa. márkanfievrridit joksas dihte ođđa geavaheddjiid ja áimmahuššat geavaheddjiid.*
- *Sávahahtti ahte leat olbmot geat dihtet juoidá mu kultuvrras.*

- *Girjebusse ferte lágidit sámi deaivvadanbáikkiid, dego girjebussekafea mas áigequovdilis áigečállagat dego sámi aviissat ja áigequovdilis girjjit ja musihkka.*
- *Mii sámit geat orrut lullisámi guovllus háliidivččiimet lohkat davvisámi aviissaid dego Áššu, ruođa áigečállagiid dego Samefolket, Nuorat*
- *Galggašii varra heivehit busse nu ahte boarrásat ja sidjiide geain erenoamáš dárbbut vai sii álkit sáhtáše ávkkástallat fálaldagas?*
- *Buoret čilgehus, vai olbmot eai doaivvu ahte dát lea dušše ovtta álbmogii, muhto BUOHKAIDE!*
- *Fálaldaga sáhtášii buoret márkanfievrridit. Offensiiva skuvllaid, suohkanhálddahusa ja báikkálaš servviid ektui.*
- *Soaittášii goansta čađahit iskkadeami gos jearrá makkár áiggit heivejit buoremusat luoikkahedjiide. Dieđut álkit gávdnamis nehtas sihke áiggiid, ođđa girjjiid, doaluidda birra jna.*
- *Buoret neahtasiidu, ja almmuhit Facebookas beavvi ovdal go bohtet. Dát dahkkui muhtin áiggi ja mun jahkán dat lei buorre muittuhussan ahte girjebusse bohtá.*
- *Eambbo lágideamit sámegillii, mángga háve jagis.*
- *Moadde beavvi jagis goas sáhtášit “dingot” girjebusse ruoktot, bargui dahje muhtin doaluide.*
- *Girjebusse doaibmá hui bures, doaluin dego Vuonnamárkanat ja skuvllain ja ruvttuin.*
- *Áigetávval nehtas, in dieđe jus gávdnoš juo. Galggašii sáhttit dingot sms-dieđu mii muittuha goas girjebusse bohtá “du” bisánanbáikái.*
- *Geavahit Facebooka ja eará sosiála mediaid ja álmmuhit girjeođđasiid ja eará áššiid.*
- *Girjebusse oazžut Facebookii vai lea álki diehtit goas busse lea dáppe ja leat go doaimmat.*
- *Ođasmahttojuvvon ruovttusiidu mas lea ruvttoplána ja dieđut das makkár girjjiid girjebusse fállá mánggalágan šáŋŋeriin. Ođasmahttojuvvon dieđut girjebusse ovttasbargoguimmiid birra omd. girjerádjosat miehtá riika ja vejolašvuođa luoikkahit fágagirjjálašvuođa allaskuvllain jna. Facebook-siidu?*
- *Galggaše go eambbo kulturáššit nuoraide, muhto in mun dieđe? Mánát orrot duhtavaččat ja luoikkahit girjjiid. Ovdamearkka dihte čájáhus mas bealljebilttut main gullo sámi musihkka? Muhto dá leat dušše mu meroštallamat.*
- *Min čanastupmi girjebussii lea leamašan dat ahte go searvat doaluide guovvamánu 6. beavvi de fuobmájit fálaldaga.*
- *Girjebusses galggašii seammalágan čuojanas/musihkka go iisa-biillas go dat bohtá. Muhtomin mii eat oainne busse go vuodjá meattá ja bisána veháš dobbelis.*
- *Soaittášii sáhttit almmuhit bisáneami gilis gos priváhta olbmot beasaše bohtit ja luoikkahit girjjiid.*

8.7 Luoikkaheapmi

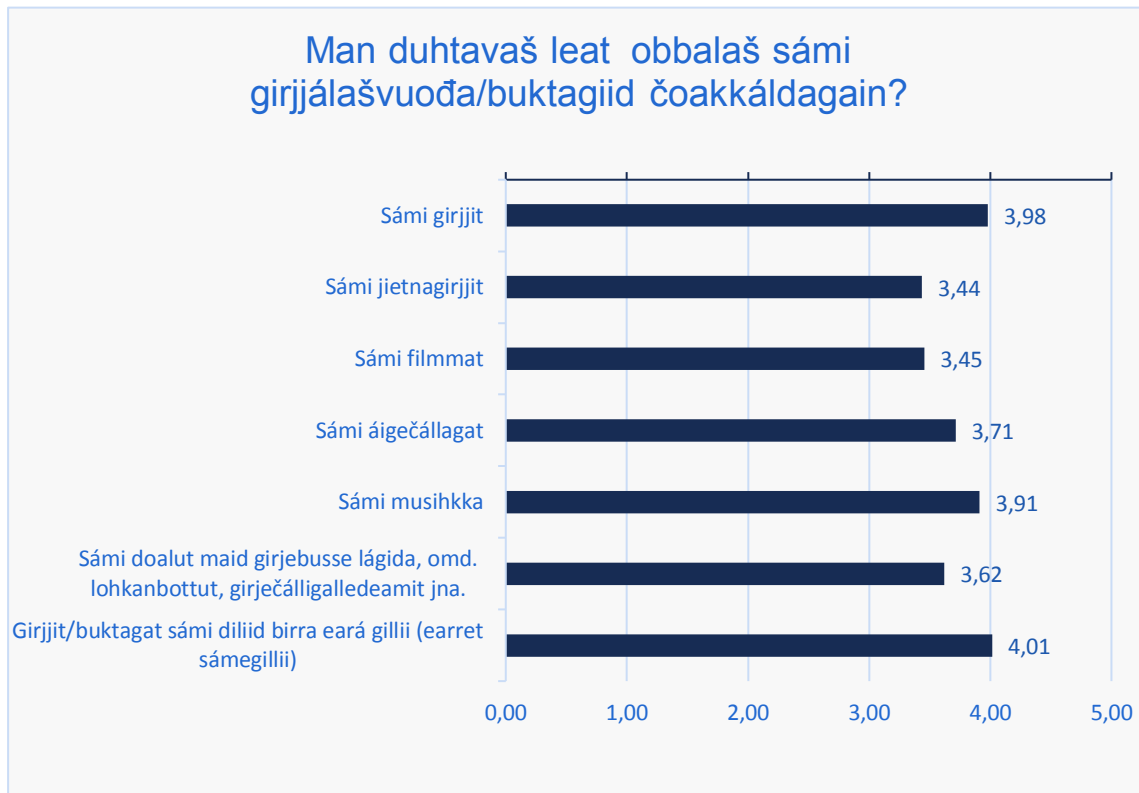
8.7.1 Čielga gávdnosat

- Luikojuvvon buktagiin lea sámii oassi unnitlogus oppalaš luoikkaheamis. 75 % luoikkaheddjiin dadjet ahte unnit go 40 % das maid luoikkahit lea sámegillii. 60 % dadjet ahte lohku lea vuollel 20 %. Dušše 4 % dadjet ahte eambbo go 80 % das maid luoikkahit leat sámegillii.
- Dat oassi geat luoikkahit girjjálašvuoda sámii diliid birra eará gielaide go sámegillii lea alit. Buhtastahttimiin oaidná ahte 39 % geavaheddjiin leat dat oassi 20 %, ja 11 % dadjet ahte oassi lea eambbo go 80 %.

8.7.2 Válljejuvvon kommeanttat

- *Girjebusse bargit sáddejit daid girjjiid/filmmaid/musihkaid maid sávvet luoikkas dat lea buorre. In dieđe gávdnojitgo eambo jietnagirjjit sámegillii go dat mat leat juo busses dahje eambo áigečállagat. Obbalohkái leat beare unnán buktagat sámegillii maid sáhttá luoikkahit. Muhto mun lean goitge duhtavaš bussiin.*
- *Lea áigi árvoštallat dan fáaldaga maid fylkkasuohkan addá, sii leat luohpadan sámegiela bargiid, ja dat vuhtto fáaldagas.*
- *Váttis cuiggodit girjebusse go unnán gávdno lullisámegillii*
- *Beare unnán dieđut das makkár eará dinggat earret girjjit gávdnojit busses.*
- *Ádjána beare guhka ovdal girjebusses leat oazžumis ođđa girjjit/buktatagat.*
- *Váillahan eambo girjjiid, filmmaid jna. lullisámegillii.*
- *Lea buorre go girjebusse lea!!!*
- *Sámi áigečállagat – eai leat olámuttos*
- *Mu vástádusat leat dan dihte dakkárat go leat go sávašin luoikkahit mánáidgirjjit davvisámegillii lullisámi guovllus.*
- *Obbalaččat leat beare unnán materiálat olámuttos, nu ahte lea váttis leat duhtavaš.*
- *Sávan eambo sámegiela girjjiid mánáide, ovdamearkka dihte jorgalanprošeavttat (Isak Saba) ja jietnagirjjit masa skuvla ja mánáidgárdemánát leat lohkan jienaid.*
- *In leat váillahan sámegiela girjjálašvuođa ja daid háviid go daidda lea leamašan atnu de leat busses leamašan hui veahkkát.*
- *Leat beare unnán bivnuhis girjjit mat leat jorgaluvvon sámegillii. Mun logan jitnosit sámegillii mánáidmánáidásan, muhto sii háliidit gullat dárogiela girjjiid. Okta vejolašvuohta movt buoridit dán fáaldaga leat digitála jorgalusat (jnfr. ovtta Norlánda girjebussiin.*
- *Mun lean eanemus duhtavaš buriin fuolademiin ja dáhtu háhkat dakkáriid mat sis eai leat, jus lea nu, ja nu jođánit go vejolaš.*
- *Mun oaivvildan ahte galggaše ostojuvvot eambo julevsámi girjjit ja dárogiela girjjit (sámi diliid birra), áigečállagat, jietnagirjjit, sámi musihkka. Leat beare unnán.*
- *Ággan manne in leat áibbas duhtavaš lea go leat beare unnán maid sáhttá luoikkahit. Jahkán ahte busses soitet buot mat gávdnojit, muhto dat lea goitge unnán go buohtastahttá dárogiela materiálain.*
- *Mii leat hui duhtavaččat sámi girjjálašvuođa ja eará mediaid hivvodagain. Buot deháleamos lea goitge gelbbolašvuohta mii girjebusses lea, ja vejolašvuođa dingot girjjálašvuođa man háliida ja dat maŋŋá buktujuvvo. Hui duhtavaš! Váikko eai leat nu oallugat geain lea sámegiella vuosttášgiellan, de lea dehálaš ahte skuvlamánát ja eará oahpásmuvvet sámi kultuvrii ja girjjálašvuhtii sihke girjjiid bokte ja girjebussiid doaluid oktavuodas. Girjebusse dahká maid ahte suohkana girjerádjosiidda lea álkit dego omd. ovttasbargu sámi doaluid lágidemiin.*
- *Li leat almmuhuvvon nu olu girjjálašvuohta, eaige jietnagirjjit ja filmmat lullisámegillii, nu ahte lea hui ráddjejuvvon makkár sámegiela-dinggaid sáhttá luoikkahit.*
- *Mu mielas lea buorre ahte lea girjerájus mii bohtá olbmuid lusa ja gulan ahte lea olu luoikkaheapmi.*

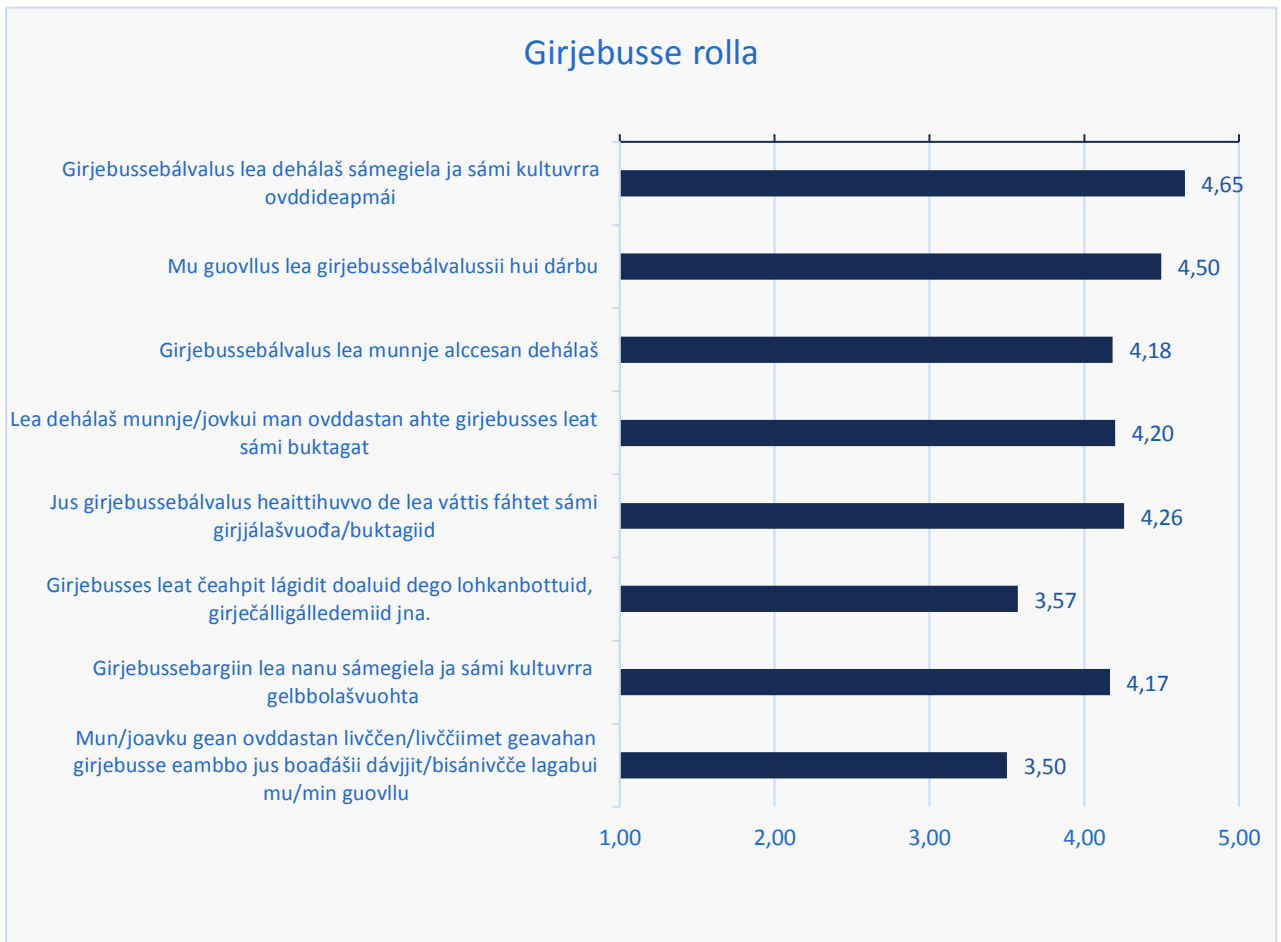
8.8 Sámi girjjálašvuohta/buktagat

8.8.1 Čielga gávdnosat

- Gaskamearalaččat lea girjebusse sámi girjjálašvuođa/buktagiid obbalaš hivvodaga árvoštallan mas unnimus čuoggát. Leat oallugat geat vástidit “in dieđe” dán jearaldahkii lea oallugat, gaskkal 38-50 %.
- Leat unnánat geat leat hui duhtameahtumat (gaskkal 1 ja 4 %). Stuorámus oassi leat ceahkkálasa gasku jus buohtastahtá iskkadeami eará fáttáiguin.
- Dás oačču eanemus čuoggáid (4,01) girjjit sámi diliid birra eará gillii go sámegillii.
- Sámegielat jietnagirjjit ožžot unnimus čuoggáid 3,44 – measta buohtalaga sámi filmmaiguin 3,45.

8.9 Girjebusse rolla

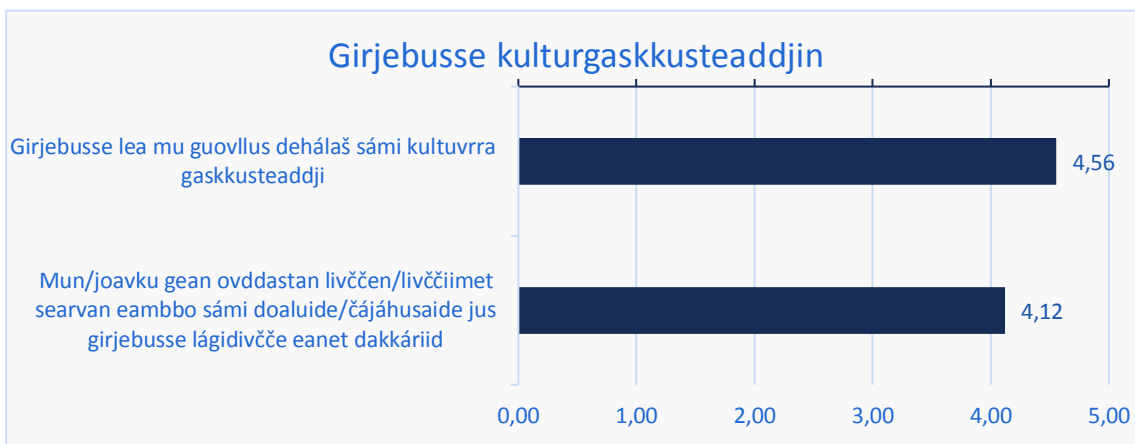
8.9.1 Čielga gávdnosat

- Girjebusse rolla árvoštallamis leat dásseedit ollu čuoggát.
- Čuoččuhus “*Girjebusse lea dehálaš sámegeiela ja sámi kultuvrra ovddeapmái*” oažžu eanemus čuoggáid 4,65 (olles iskkadeamis nubbin eanemus ovttaskasčuoggát). 86 % vástidit ahte sii leat čuoččuhusain áibbas ovttaoavilis dahje veahá ovttaoavilis. Dušše 2,7 % vástidit ahte sii eai leat áibbas ovttaoavilis dahje eai leat veaháge ovttaoavilis.
- Geavaheddjiid guovlluin lea girjebusse dárbu hui stuoris, 4,50 čuoggáin.
- Nubbin unnimus čuoggáid 3,57 čuoggá oažžu dat čuoččuhus gos daddjo ahte “*girjebusse lea čeahppi lágidit doaluid dego lohkanbottuid, girječálligálledemiid jna.*”
- Unnimus čuoggáid oažžu čuoččuhus gos daddjo ahte geavaheaddjit geavahivčče girjebusse eambo jus boadášii dávjjit ja bisánivččii lagabus. Dás leat čuoggát 3,50 ja 19 % eai leat áibbas, eaige veaháge ovttaoavilis čuoččuhusain. Leat 13 % geat eai leat veaháge ovttaoavilis. Dát sáhtta mearkašit ahte oallugiid mielas busse fitná nu dávjá go lea dárbu, ja ahte bisánanbáikkid leat bures heivehuvvon geavaheddjiid dárbbuide. 44 % vástidit ahte sii leat ovttaoavilis dahje veahá ovttaoavilis čuoččuhusain ja kommeanttain bohtet ovdán dárkilis dieđut dain vástideaddjin geat leat sávvan ahte áigetávvala ja bisánanbáikkiid rievdadivčče.

8.9.2 Válljejuvvon kommeanttat

- *Munnje lea deháleamos ahte girjebusse fállá girjjiid, njulgestaga, dat sisttisdoallá ieš dan gaskkusteami. Girjjit čájehuvvojit hui vuohkkasit.*
- *Váikko in dáidde ieš gal ángireamos sámegielat girjjálašvuoda girjeluoikkaheaddji, de oainnán goitge ahte dasa lea dárbu. Dárogielat ja suomagielat fágagirjjálašvuolta lea maid hui ávkkálaš jus leat erenoamáš áššit maid birra háliida diehtit eambo.*
- *Mun lean dakkár máná eadni gii lea lohkan lullisámegiela nubbingiellan logi jagi, muhto ean moai goabbáge hálddaš sámegiela nu bures ahte sáhtte lohkat sámegielat girjjiid, muhto musihka moai luoikkahetne ja ruoŋagielat girjjiid, dárú girjjiid sámi kultuvrras/historjjás.*
- *Girjebusse berrešii vuoruhit sápmelaččaid ja atnit áiggi sámi ásašusain. Ii ábut šaddat dakkár dábálaš jorri girjerájusain mas leat buohkat ulbmiljoavkkus.*
- *Min guovllus lea girjebusse okta dain deháleamos deaivadanbáikkiin mii sámiiin lea. Soaitá berreše bisánit veháš guhkebuš muhtin sajiin nu ahte olbmot maid ollejit hupmat guhtet guimmiideasetguin.*
- *Girjebusses galggašii lákcajiekŋa-biila musihkka vai mii gullat go boahdá.*
- *Girjebusse lea hui dehálaš midjiide geat orrut guhkin eret girjerádjosiin. Lagamus girjerájus lea unnán rabas.*
- *Lea fiinnis ja “hearváí”, veháš hirpmahuhti ja miellagiddevaš ja somá, ja vuoddjit leaikkastallet mánáiguin ja leat hui guoibmát. Nuppe dáfus, soaitá veháš divrras ánsu ektui? Eanas nuorat leat dihtoriiguin, ja eambo sámi kultuvra ja kanálat/”chattet”/musihkat/snapchat mii beare, mii ovddida sámi kultuvrra – biebmu, motat, jna. jahkán dain livčče eambo váikkuhanfápmu.....
Oaivvildan ahte nehtas soaittášii álkibun dahkat sámi kultuvrra eallin ja “čaffadin” ja heivehit dan nuoraide. Geavaheppet baicce ruđaid oahpahit suohkana bargiide albma giela ja kulturipmárdusa dahje oastit ávkkálaš materiálaid skuvllaide! Das boadášii ollu ávki, sámegiella lea oahppoplánain namuhuvvon váikkomangalli (iigo son leat 32 háve namuhuvvon dárogieplánain)? Luonddufágas galgá sámegiella, dárogielas galgá sámi ja sámegiella..fállat álkes ja olámuttos resursačoakkáldaga mas lágideamit jna. Dáiddášii addit buoret bohtosiid ja illudeami go besset leat oktavuodas sámi kultuvrrain. Girjebusse lea veháš divrras ja soaitá unnán geavahuvvot. Na dat lea gal dušše mu oaivil.*
- *Sámi materiála lea eambo olámuttos geavaheddjiide min suohkanis girjebusse gelbbolašvuoda dihte.*
- *Lean hui duhtavaš go beasan luoikkahit girjjiid doppe gos orun. Fálaldat berre bisuhuvvot.*
- *Eahpidan ahte mii galledišgoahtit báikkálaš girjerádjosiid jus girjebusse jávká. Lea beare mohkkái.*

8.10 Girjebusse kulturgaskkusteaddjinn

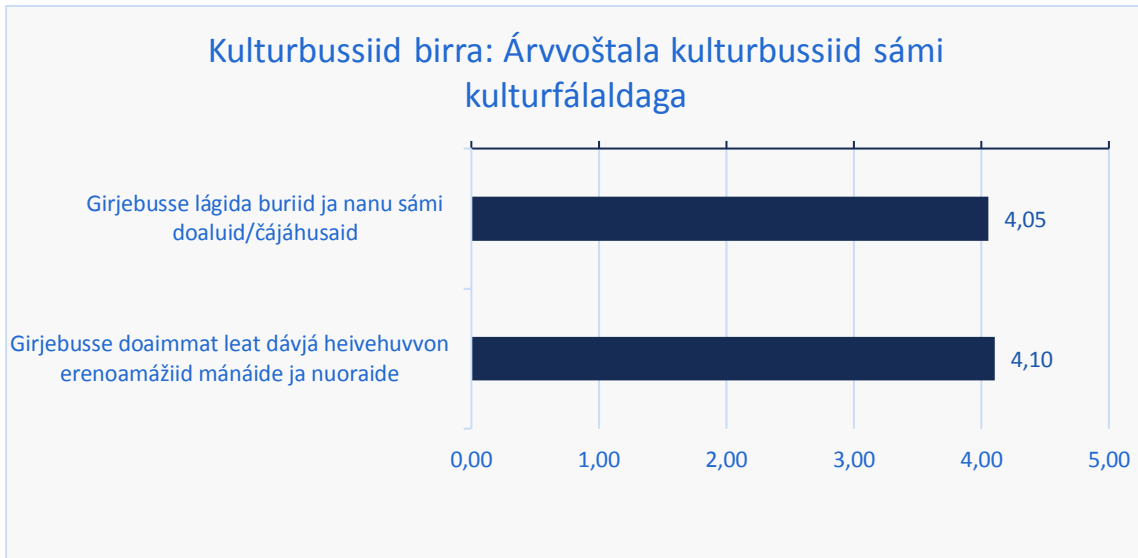

8.10.1 Čielga gávdnosat

- Vástáduusat čuoččuhussii *“Girjebusse lea dehálaš sámi kultuvrra gaskkusteadjinn mu guovllus”* (4,46 čuoggá) duođastit dan oaivila ahte girjebussiin lea dehálaš sadji kulturgaskkusteadjinn dain guovlluin gos busse vuodjá.
- Čuoččuhus gos daddjo ahte vástideaddji searvvašii eambo sámi doaluide/čájáhusaide jus girjebusses livčče eambo fállaldagat oažžu 4,12 čuoggá. Jus buohtastahtá sullasaš gažaldagain kapihttalis 8.9 gos čuoččuhus mas daddjui ahte sii geavahivčče girjebusse eambo jus boadášii dávjjit oaččui 3,50 čuoggá de dat čájeha ahte geavaheaddjit leat eambo duhtavaččat luoikkahanbálvalusain go kulturdoaluid fállaldagain.

8.10.2 Válljejuvvon kommeanttat

- *Min suohkanis lea lullisámegiella nu unni sihke kultuvrralaččat ja ássiid dáfus ahte doalut fertejit leat guovtti gillii, eaige dain galggaše nu gáržžes sámi fáttát, áinnas báikái čadnon.*
- *Guovlu lea hui viiddis, danne jahkán dat ii leat realisttalaš. Lean duhtavaš go busse boahdá.*
- *Mu mielas lea ovdamunni ahte lea unnimusat okta sámegeielat bargi geas lea nanu gelbbolašvuohka sámi girjjálašvuodas. Lea erenoamáš dehálaš oahppodilálašvuodain.*
- *Hárve dieđán goas lea dáppe ja in leat goassege gullan makkárga doaluid birra maid girjebusse livčče lágidan.*
- *Girjebusse berrešii lágideat eambo sámi dáhpáhusaid. Girjebusse mearkaša hui olu sámi kultuvrra gaskkusteamái.*
- *Buohkat liikojit čájálmasaide. Nuppes vel, jus livčče čatnan dan ja sin resurssaid skuvlafágaide de jahkán ahte ollu oahpaheaddjit geavahišgoađáše dan : -) hui oallugat.*
- *Girjebusse gaskkustannákca ja fállaldat lea dehálaš dáppe. Su posiitiiva ángiruššan addá olu čuovvumušaid – ođđa ovttasbargovejolašvuodaid giela ja kultuvrra gaskkusteamái.*
- *In leat oaidnán inge gullan ahte girjebusses leat leamašan sámi doalut dáppe gos mun orun. In sáhte dajat ahte váillahan dan go in leat goassege vásihan dan.*

8.10.3 Válljejuvvon kommeanttat

- *Lea hui dehálaš ahte girjebusses leat fálaldagat mánáide ja nuoraide.*
- *Mun lean gullan dušše buriid doaluid birra bargoustibiin geat leat searvan lágidemiide. In leat searvan sámi lágidemiide/čájáhusaide.*

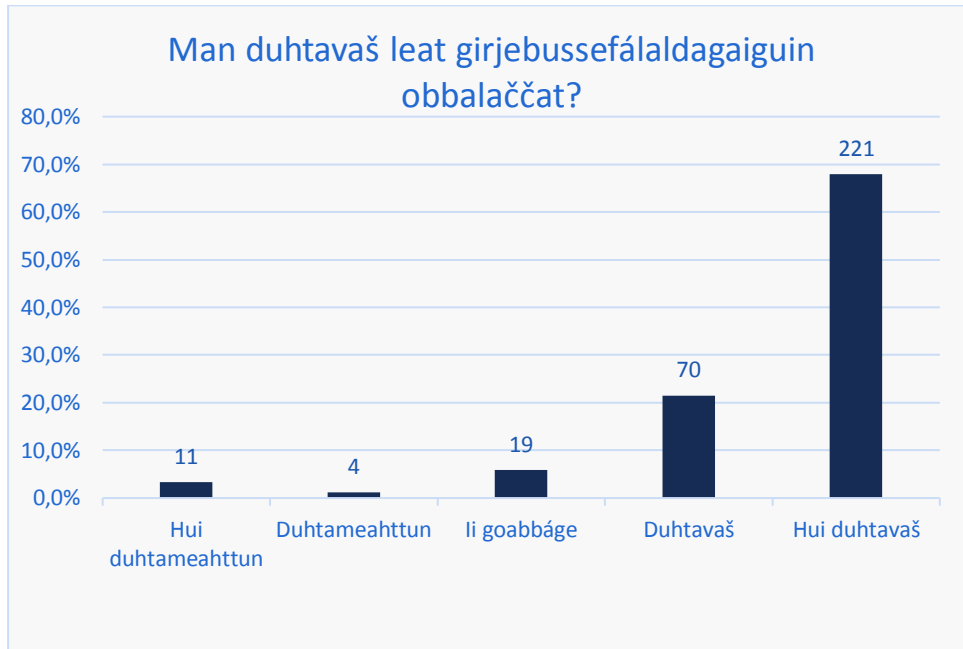
8.11 Sámegiela ja sámi kultuvrra nannen

8.11.1 Válljejuvvon kommeanttat: Čilge mat vel sáhtáše leat busses sámegiela ja sámi kultuvrra nannemii

- *Eambbo guovttegielat girjjit, dárogiel/sámegiel ja suomagiel/sámegiel, ánnas maid golmmagielat dáru/suoma/sámi*
- *In duođai diehtán girjebussiid lágidemiin maidege ovdal go vástidišgohten dán iskkadeami, nu dat lea dakkár mainna busse sáhtášii nannet sámegiela ja kultuvrra. Muđui evttohan ahte busse gaskkohagaid fievrridivčče veháš ođđaset materiálaid (girjjiid, filmmaid ja musihka) dannego hilduin leat dávjá seamma hágat juohke háve.*
- *Fáddábeaivvit gos neavttašepmi, mitalusbottut. Mánát mánáidgárdeagis dárbbášit ollu lihkadeami, mimihka, čujuhanlihkastagaid, sániid, luđiid muitin dihte ođđa áššiid ja oahppat das.*
- *Sámi luohte CD:id ja girjjit vuolitdási mánáide maid lea álki lohkat.*
- *Oahppandoaimmat girjebusses/girjebusse vehkiin mat leat vuođđuduvvon oahppoplánalágádusa 2006 Máhttoloktemii, gelbbolašvuođamihtut 2. Ja 4. ceahki maŋŋá.*
- *Mitalusaid gaskkusteapmi sámegilli (vávvat). Luohiti. Sámi musihkka/luohiti gullo go leimmet doppe!*
- *Eambbo lágideamat. Sámi lohkanbottut. Sámi mánáidfilmmat.*
- *Eambbo “čájálmaset” iešguđet dási ohppiide. Ánnas bálkáhit mángga suorggi sámi dáiddáriid. Lohkanbottut, mitalusbottut*
- *Eai leat šat nu galle rávisolbmo geain lea sámi kulturduogáš ja geat máhttet muitalit iežaset eallimis. Livčče hui mávssolaš jus sii muhtomin sáhtáše čuovvut busse ja nu ovddidit giela, kultuvrra ja historjjá.*
- *Davvisámegiel ja lullisámegiel girjjálašvuohta ja áigečállagat buvttaduvvon Norggas ja Ruoŋas (Suomas). Áigequovdilis girjjit sámi diliid ja sámi biepmuid birra juohke gillii. Čájáhusat main duodji, dáidda, musihkka, čállit, girjekafea (áigequovdilis, eai dološ duššit). Girjebusse ferte čuovvut treanddaid, gaskkustit dan mii lea buot ođđaseamos Sámis.*
- *Ahte lullisámegielagat livčče čuvvodeame dainna ulbmiliin ahte galggaše hupmat giela.*
- *Mis galggašii fálaldat/ovttasbargu gos busse bargit sáhtáše galledit ohppiid skuvllas. Oktasaš lohkanbottut/mitalusbottut livčče vuohkkasat ja ávkkálaččat.*
- *Buorebut márkanfievriddit fálaldagaid. Čállit guossin. Sierra fáttát muhtin mátkkiin, main vel smávva čájáhusat. Diehtujuohkin das makkár vejolašvuođat leat jus lullisámegiela ja kultuvrra áiggošii oahppat.*
- *Eambbo ođđaset girjjit duoji birra ja lullisámegielat jietnagirjjit mánáide. Finat skuvllain ja mánáidgárddiin gos leat sámi mánát. Váldit fárrui olbmuid geat sáhttet muitalit sápmelaččaid ja min kultuvrra birra ja geat maid hupmet sámegiela. Dat livčče buorre danne vai sii geat eai leat sápmelaččat maid sáhttet ipmirdit ja dagašii ahte sámi guoskevaš áššit eai leat šat nu “balddihahttit”. Busse bargit fertejit diehtit makkár girjjit busses leat vai čehpet máhttet bagadallat geavaheddjiid.*
- *Giellakurssat CD:s main vel govat.*
- *Viidábut ovdanbuktit sámi girjjiid ja filmmaid. Vuosttášceahkkefálaldagat sidjiide geat eai hálddaš sámegiela nu bures. Ovdamearka dihte jitnosit lohkat, sámi filbmaehkedat ovttaš váldogirjerádjosiin dahje earáiguin. Deaivvodeamat gaskkal sámi girječállit ja lohkkat geat eai hálddaš giela nu bures.*

- *Busses sáhtášii leat sámi musihkka, sáhtášii máinnustit sámi musihka ja sámi filmmaid/girjjiid. In leat leamašan “sámevuolta jurdagis” daid háviid go mun ohppianguin lean luoikkahan girjjit doppe. Mii leat dušše luoikkahan girjjiid doppe, munnje lea áibbas amas ahte girjebusse galgá gaskkustit sámegeiela ja sámi kultuvrra.*
- *Doalut/lágideamit ohppiide geain ii leat sámegeiella vuosttášgiellan. Mánát ja oahppit geain lea sámegeiella nubbingiellan eai oasálaste sámegeielat doaluide go eai dáidde ipmirdit doarvá eai geaige bovdjuvvo. Dat ráhkada rájjiid. Ollu mánát geain lea sámegeiella nubbingiellan háliidit oahppat eambo muhto eai beasa searvat (eai bovdjuvvo) ja sii oidnet ahte earuhuvvojit mii fas sáhtá dagahit sámevuhtii heajos oktavođa. Nu ahte allet vajálduhtte daid sámiid geain váilu giella. Ii leat nu ahte juohke sápmelaš máhtá giela.*
- *Girjebusses berrešii oanehaččat čájehit mat sis leat:*
 - sámi girjjit ja jietnagirjjit
 - sámi filmmat
 - sámi musihkka.
- *Girjjit maiguin oahpašii (veháš) sámegeiela*
- *Doaivvun ahte leat oallugat lullisámi guovllus geat sávaše ahte maiddá davvisámi mánáidgirjjit gávdnoše lullisámegeiel girjjiid lassin.*
- *Engelsk/tyisk-samisk språkbøker*
- *Eangalagsiel/duiskka – sámegeiel giellagirjjit*
- *Buvttadit sámi ja báikkálaš jietnagirjjiid, jorgalit gaskariikkálaš girjjiid sámegeilli (frost) (jietnagirji mas musihkka). Doaluid lágidit ovtta Scene Finnmark:ain – girjjálašvuđa, historjá, dánsun, dáidda.*
- *Lohkanbottut/čálligálledeamit sámegeilli*
- *Bottut mánáide gos lohkojuvvo jitnosit. Lohkat osiid girjjiin maid mánát dasto ožžot luoikkas. Eambo girječállit guossin ja dramatiseremat. Ohppiide, nubbingielagiidda maid.*
- *Girječálligálledeamit, eambo lohkanbottut erenoamážit mánáide.*
- *Váillahán sámi mánáidgirjjiin ja jietnagirjjiin buoret válljenmuni.*
- *Oahpes sámegeielat govvagirjjit ja girjjit sámegeilli maid lea álki lohkat leat hui dehálaččat go máná lohka goahtá, muhto fáladat stuorebuš mánáide lea maid dieđusge dehálaš!*
- *Neahttabáiki gos sáhtášii bláđedit ja geahčadit mii gávdno ovdal go vuolga bussii, doppe lea oalle baski ja ii han dat bisán nu guhka juohke báikkis. Lea ollu man birra ii dieđe.*
- *Teáhter mánáide, girječálligálledeamit, lohkanbottut, filbmačájeheapmi*
- *Livčče somás jus busses livčče eambo čájáhusat*
- *Mu mielas lea buorre nu go lea, ja bargit leat hui smáđáhkis bargit geaiguin lea somá humadit ja sii veahkehit mu dingot girjjiid.*
- *Mu mielas lea hejot almmuhuvvon gos ja goas girjebusse lea gávpogis. Hárve oainnán ahte leat doalut girjebusses, dán fertešii rievdadit. Ferte eambo čalmmustahttit sosiála mediain.*
- *Mii háliidivččiimet eambo muitalusbottuid ja doaimmaid mat heivehit mánáidgárdemánáide.*
- *Sámi girjjit ja musihkka ja bláđit galggaše seamma báikkis busses eai geaige miehta buot hilduin. Eambo čalmmus. Bidjat sámi girjjiid oidnosii, čájuhuvvot, nu ahte olbmot dalán oidnet daid.*
- *Lágideamit main sámi oasálaččat geat leat busse mielde muitalit muitalusaid, čájehit čájálmasaid, čuojahit musihka jna.*

8.12 Oppalaš árvoštallan

8.12.1 Čielga gávdnosat

- Girjebussebálvalusaid oppalaš árvoštallamis leat gaskamearalaščuoggát 4,5. Dát lea hui buorre boadus.
- Logut čájehit ahte 68 % leat hui duhtavaččat ja addet nu olu čuoggáid go vejolaš (5). 21,5 % addet 4 čuoggá. Leat dušše 4,6 % geat vástidit ahte sii leat hui dahje veháš duhtameahttumat.

8.13 Buoridanevttohusat

8.13.1 Válljejuvvon kommeanttat: Leat go dus evttohusat dasa movt girjebusse šattašii vel ain buoret?

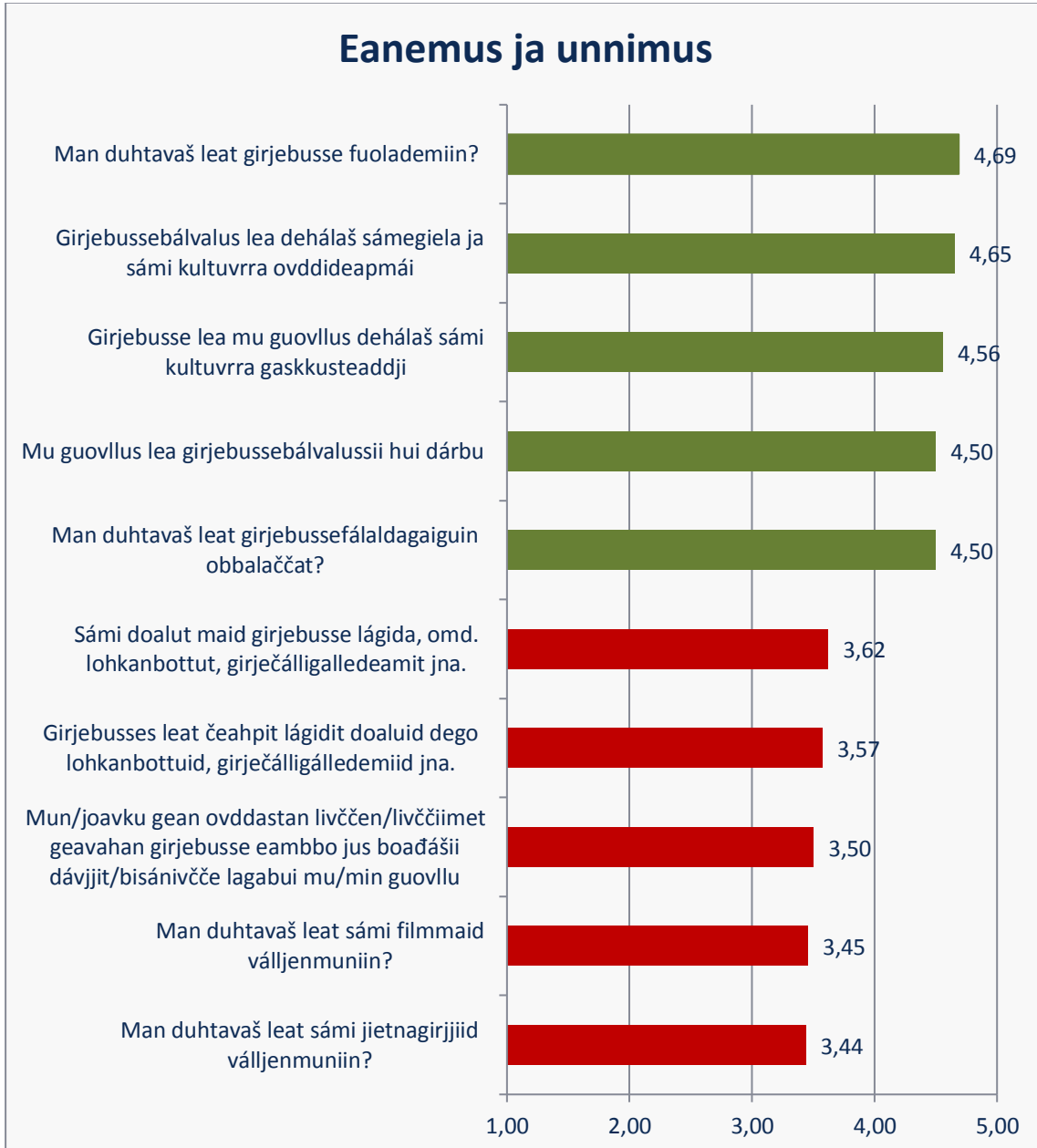
- *Eambbo sámi lágideamit = lohkanbottut*
Eambbo sámi mánáidfilmmit
- *Ahte bisánivčče veháš guhkit. 15 min. lea hui oanehaš go leat 17 oahppi geaid galget veahkehit.*
- *Addit buori fálaldaga mánáide ja nuoraide. Busses lea nanu fálaldat lullisámi álbmogii muhto nubbi dehálaš oassi lea gaskkustit olles sámi kultuvrra dáčča álbmogii, skuvllain, mánáidgárddiin jna. Duššadan dihte ovdagáttuid ja myhtaid mat olbmui ležžet. Dát*

addá muitogovaid ja oallugiin leat buorit vásáhusat ja das maid lea gullan ja oaidnán iešguđetlágan doaluin girjebusses...

- *Buorebut ávkástallat doaibmannávccaid. Ovdamearkka dihte galggaše eambbo bargit vai busse sáhtášii leat jođus juohke beaivvi ja olahit viidábu ja fitnat eambbo suohkaniin sihke Norggas ja Ruoŋas. Dát mearkkaša ahte Sámediggi ferte ollásit ruhtadit doaimma, fylkkasuohkaniid doarjagiin. Suohkaniidda galggašii nuvttá. Sámedikki girjerájus ferte fállat mediapáhkaid main sámegielat mánáid váhnemat sáhttet atnit ávkki (giellapáhkát). Daid fállat skuvllaide/mánáidgárdiide maid sáhttet atnit go oahpahit sámiiid birra.*
- *Buoret deaivvadanbáikkít girjekafeain.*
- *Eambbo materiálat sámii eallima birra buot gielaide. Eai buohkat máhte sámegiela muhto lea goitge beroštupmi!*
- *Bisánit veháš guhkit dakkár báikkiin gos leat olu sámii.*
- *Deaivvadeamii main dihto fáttát. Smávva čájáhusat, áinnas áigeguovdilis áššiiin/politiikkas ja kultuvrras.*
- *Ovdanbuktet áinnas sámii musihka ja filmmážiid dan botta go busse lea dás.*
- *Leat eambbo olámuttos eahkediid.*
- *Buorre jus lea ođđaset girjjálašvuohta! Leat eanas beare boares girjjit.*
- *Busse buorránivčče jus buorebut ovdanbuvttáše sámii kultuvrra. Čájáhusat, vuosttášeahkkefálaldat sidjiide geat eai hálddaš giela omd. ovdanbuktiin dahje deaivvadeapmi sámii girječálliin ja eará kulturbargiiguin.*
- *Ahte bisána veháš guhkit ja jietna vai gullá ahte boahtá.*
- *Veháš eambbo jietnagirjjit, molsašuddan.*
- *Livčče geahppaset jus beasašeimmet máhcahit girjjiiid eambbo báikkiin, nu ahte eat dárbbášivčče vuordit busse. Unjárgga girjebusses leat hui buorre fuoladeapmi ja bargit leat hui veahkkát. Sii oččodit sihke fágagirjjit ja eará girjjiiid. Lea buorre go leat sámegielat bargit.*
- *Girječálli eahkedat*
- *Buorit muitaleaddjit geat ovddalgihtii lohket mánáidgirjjiiid ja dasto muitalit daid muitalusas.*
- *Bussii ferte bidjat “lákcajiekŋa-biila” jiena vai gullá go boahte.*
- *Addet girjebussii buriid ovdánan eavttuid ja ekonomiiija vai sáhttá stuorrut. Dat lea hui dehálaš!*
- *Kássat/báikkít gos sáhttá máhcahit eará guovddáš báikkiin earret girjerádjosis/girjebusses. Omd. sáhtáše báikkálaš rámbuvrrain/skuvllain kássat gosa sáhttá guođđit girjjiiid, dego dakkár “poastakássa”. Munnje livčče dalle álkit máhcahit girjjiiid áiggil.*
- *Eambbo lágideamii vai geasuhivčče vel eambbogiid bussii.*
- *Bisánehpét oktii mánuii maŋŋegaskabeaivve/eahkes vai min váste geat bargat ollesáiggis*
- *Atnit media eambbo čalmmustahttit goas ja gosa busse boahtá, man guhka bisána ja makkár doalut das leat gávogis.*
- *Vel eambbo girjjálašvuohta heivehuvvon nubbingielat ohppiide.*
- *Galledit skuvllaid dávvjit!*
- *Dahkat suohtasiid mánáide ja nuoraide dego dramatiseret muitalusaid*
- *Ivdnebehtet busse. Lea oaidnit dego fánŋageasehanbusse!!*
- *Guhkebuš bisáneamii heivvolaš áiggiid, vái beasašeimmet mánáid váldit fárrui ja anit buori áiggi gávdnat girjjiiid jna. Dávvjit vuodjit. Busse bargit sáhtáše doallat muitalusbottoža dahje sullasačča go juo gearddi leat dáppe.*

8.14 Čoahkkáigeassu – eanemus ja unnimus

Iskkadeami bohtosiin leat erohusat. Muhtin guovllut birgejit hui bures, go fas eará guovlluin lea olu buoridanmunni. Čuovvovaččat leat dat ovttaskasgažaldagat main eanemus ja unnimus čuoggát.

9 Gávdnosiid suokkardallan

Árvoštallan galgá čájehit Sámediggái movt girjebussiide juolluduvvon njuolggodoarjja doaimbá. Dat galgá maid govváhallat makkár sámi girjebussiid boahtte áigi orru. Dán oasis suokkardallat guovddáš gávdnosiidda ja makkár mearkkašupmi dain lea sámi girjebussiid doarjaga heiveheapmái.

9.1 Olahit ulbmiliid

Sámedikki doarjjanjuolggadusain leat dát eavttut maid girjebusset galget deavdit oažžun dihte doarjaga:

- Galgá buorre ja mánggabealat sámi girjjálašvuođa čoakkáldat sámegillii ja sámi diliid birra eará gielaide. Sis lea alddiineaset ovddasvástádus čohkket nanu sámi čoakkáldaga. Sii galget čuovvut mii almmuhuvvo sámegillii ja oastit áigejuovdilis sámi buktagiid. Čoakkáldat galgá speadjalastit dan giellaguovllu gos busse vuodjá.
- Kulturbusset galget dábálaš luoikanbálvalusa lassin čalmmustahttit ja gaskkustit sámi kultuvrra ja sámi girjjálašvuođa iešguđetlágan doaluid dahje prošeavttaid lágideimiin.
- Vuodjinruvttot galget heivehuvvot nu ahte guovllu geavaheadjit ožžot buori fálaldaga.
- Girjebussiin galgá leat buorre oktavohta Sámedikki girjerádjosiin nu ahte sii sáhttet hukset iežaset čoakkáldagaid, fálaldagaid ja gelbbolašvuođa sámi girjjálašvuodas ja kultuvrras.
- Girjebusset dárbbášit sámi giella- ja kulturgelbbolašvuođa.
- Girjebussiid eaiggádiin ferte leat sámi kulturgelbbolašvuohta gullelaš doaimmaguovlluin. Eaiggádat berrejit dovdat sámegielaid.
- Galgá hábmejuvot strategiiaplána mas čilgejuvvo movt sámi álbmoga sáhtta bálvalit sámegillii. Plánas galget čuoggát dego sámi giela, kulturáddejumi ja oahpahusdoaimmaid gelbbolašvuodálokten.
- Girjebusse galgá addit buori girjerájusbálvalusaid, mat leat olámuttos, olles sámi álbmogii ja earáide.

Min ipmárdus lea ahte girjebussiid sáhtta juohkit guovtti váldojovkui:

1. Dat mat vudjet guovlluin gos leat olu sámegielagat geain lea sámegiella vuosttášgiellan doibmet čielga girjerájusbálvalussan.
2. Dat mat vudjet guovlluin gos eai leat nu ollugat geain lea sámegiella vuosttášgiellan deattuhit eambo dan ahte sámegiela ja kultuvrra birra juohkit dieđuid, ja kulturdoaimmaiguin boktit beroštumi dasa.

Girjebusset leat bures heivehan iežaset doaimmaid báikkálaš dárbbuide. Guovddáš sámi guovlluin lea dehálaš vuoruhit ahte leat ollu sámi girjjit ja buktagat. Guovlluin gos lea sámi kultuvra ja árbevierru muhto eai leat nu ollugat geain sámegiella vuosttášgiellan orru buorre vuoruhit kulturdoaimmaid. Ollugat eai leat dihtomielaččat sámevuhtii ja doalut leat dehálaččat fievrridan dihte sin kulturárbbi ja addit buori máhtu sámi kultuvrra ja sámi diliid birra. Sii deattuhit ahte lea erenoamáš dehálaš mánáide ja nuoraide gaskkustit kulturárbbi.

Sámediggi lea bidjan mihtuid joksamii eavttuid. Guktii jahkái girjebusset raporterejit daid eavttuide guoskevaš áššiid:

- Sámi girjjálašvuoda, musihka ja eará buktagiid statistihka.
- Galle sámi buktaga leat luikojuvvon.
- Čađahuvvon proševttat dahje doalut mat čalmmustahttet sámi kultuvrra, giela ja musihka.
- Girjebusse sámi kulturgelbbolašvuoha.
- Vuodjinruvttot mat leat heivehuvvon sámi álbmogii.
- Jahkedieđáhusa ja rehketdoalu.

Sihke jearahallamat ja raporteren Sámediggái čájeha ahte buot girjebusset jokset mihtuid bures. Geavaheiddjiidiskadeapmi duođašta ahte girjebussiin lea dehálaš rolla sámegiela ja sámi kultuvrra ovddeamis. Dat gažaldat oaččui 4,65 čuoggá. Mat leat nubbin eanemus čuoggáid olles iskkadeamis.

Nugo 7 kapihttalas bođii ovdan de bargit vuoruhit buori sámi fálaldaga fállat sámi álbmogii ja earáide. Geavaheaddjit leat maid hui duhtavaččat girjebussiid fuolademiin mii čájehuvvo iskkadeami buoremus bohtosiin, 4,69 čuoggá. Lea goitge nu ahte sii geat geavahit busse sámi fálaldaga leat unnitlogus oppalaš geavaheamis. Dasa váikkuha sámegielaid buktagiid hivvodat ja dat go muhtin ruvttuin leat unnán sámegielagat. Kárten čájeha ahte 60 % luoikkaheddjiin dadjet ahte unnit go 20 % das maid sii luoikkahit lea sámegillii. Leat dušše 40 % geat vástidedje ahte 80 % das maid sii luoikkahit lea sámegillii. Nugo namuhuvvon de ii leat dain skuvllain ja mánáidgárddiin geat leat ožžon girjepáhkaid sámedikkis šat nu dárbu luoikkahit sámegielat girjjiid girjebusses.

Iskkadeamis vástidit 67 % ahte sii hárve dahje eai goassege searvva girjebussiid sámi doaluide. Dušše 6 % vástidit ahte sii leat searvan kulturlágidemiide 3-4 háve jagis. Sámi doaluid lágideami lohku lea iešguđetlágan busses bussii.

Gažaldat lea ahte berre go girjebussiin deattuhuvvot sámevuoha vel ain eambbo girjebussiin go juo Sámedikki juolludeapmi lea stuora oassi ruhtadeamis. Jearahallamiid vuodul mii diehtit ahte sámi girjjálašvuodas ii leat nu válljenvárri, ja ahte busset vuoruhit oastit buot áigequovdilis buktagiid mat leat oažžumis. Dat maid olu informánttat ohcalit lea ahte eambbo bivnnuhis girjjit jorgaluvvoše sámegillii. Iskkadeamis lea girjebusse sámi girjjálašvuoda/buktagiid obbalaš hivvodaga árvoštallan dat mii oažžu heajumus gaskamearalaščuoggá (3,70). Dán gažaldaga ferte loktet politihkkii. Mii oaivvildit goitge ahte dálá čoakkáldagain lea potenciála jus sámi sisdoalu eambbo čalmmustahtášii. Nu ahte geavaheaddjit ja vejolaš geavaheaddjit duođai fuomášit girjebussiid sámevuoda. Seammás lea dás balánsa – girjebussiin leat geavaheaddjit geat eai loga sámegiela ja lea dehálaš čájehit ahte girjebussiin lea sidjiide maid fálaldat.

Mii oaidnit ahte lea vejolaš čielgaseappo márkanfievriddit sihke girjebusse ja dan sámi sisdoalu. Geavaheaddjit ohcalit buoret dieđuid ruvttuáiggiid ja bisánanbáikkiid birra ja ahte dieđihuvvo goas bohtá. Lea sávahahti ahte Facebook geavahuvvo dieđuid juohkimis. Ángireappo

geavahit sosiála lea dehálaš oassi girjebusse márkanfievrrideamis ja erenoamážiid sámi sisdoalu čalmmustahttimis.

Jearahallamiin evttohedje iešguđetlágan vuogit movt sámi materiála merket ja profileret busses. Okta vel evttohus sáhtášii leat ahte bargit aktiivvalaččat ja positiivvalaččat gaskkustit dieđuid sámegielat fálddagas sihke njálmálaččat ja čálalaččat: *“Leat go oaidnán ahte mis leat ollu girjjit duoji birra dáppe?”*. Dahje čálistit oahpaheddjiide: *“Girjebusses lea olu máhttu ja materiálat sámi kultuvrra birra. Mis leat evttohusat movt dii sáhttibehtet dán geavahit oahpahusas!”*

Iskkadeami kommeanttain mitaluvvo ahte ohcalit sámegielat bargiid dain bussiin gos dat gelbbolašvuolta váilu. Bussiid sámegiela gelbbolašvuoda nannen buoridivčče geavaheddjiid vásáhusaid ja dagašii ahte vel buoret jovssaše girjebusedoaimmaid sámegiel mihtuid.

9.2 Sámi girjebussiid dárbbut viidáset doibmii – rievdadanevttohusat

Mii oaivvildit ahte sámi girjebusset leat dehálaš sámi girjjálašvuoda ja kultuvrra gaskkusteaddjit. Obbalaččat leat unnán sámi fálddagat ja girjebusse lea dehálaš buvttá. Min ipmárdus lea ahte sihke mánát, nuorat ja boarrásat geavahit girjerájusfálddaga eambo dalle go dat boahá sin lusa, go dalle go fertejit ieža vuolgit girjerádjosii. Iskkadeapmi čájeha ahte geavaheaddjit oaivvildit ahte girjebussii lea hui dárbu sin guovllus. Dat gažaldat oaččui 4,5 čuoggá. Seammás lea dárbu dahkat girjebussefálddaga vel ain eambo oinnolažžan ja leat olámuttos eambbogiidda.

Okta váldogažaldat lea ahte galgá go girjebusse johttit ovttaskasgeavaheddjiid lusa geain lea guhkes mátki girjerádjosii, vai galget go sii leat dakkár arenain gosa ollu geavaheaddjit čoahkkanit ja gos sáhtá joksat oallugiid oktanis. Min ipmárdus lea ahte eanas girjebusset geahččalit dahkat sihke ja. Muhtin busset goitge vuoruhit fitnat skuvllain, mánáidgárddiin ja eará ášahusain, go fas earát vuoruhit boaittubeale guovlluin vuodjima ja ovttaskasgeavaheddjiid. Dat maid dál – sihke Sámediggi ja juohke girjebusse – ferte válljet lea ahte áigot go vuoruhit joksat unnánit geavaheddjiid geain lea guhkes mátkii girjerádjosiidda vai áigot go geahččalit joksat eambbogiid.

Min oppalaš ipmárdus lea ahte girjebusset eai jovssa nu olu geavaheddjiid go vudjet ássanguovlluin. Livčče sihkarit eará vuogit movt olahit ovttaskasgeavaheddjiid, mii luvvešii áiggi skuvllaid/ášahusaid galledeapmái ja doaluid lágideapmái. Ovdamearkka dihte sáhtášii dingonbálvalus gos buot sámi girjjálašvuolta ja materiálat livčče čohkkejuvvon. Geavaheddjiide buktojuvoše omd. girjjit dahje sii sáhtáše viežžat daid juostá, omd. ráhkaduvvon viežžanbáikkis. Dasa sáhtášii ráhkadit interneahhtačovdosa, muhto ammahal fertešii maid leat vejolaš dingot ja oažžut bagadallama telefonna bokte vai maiddá boarrásat geavaheaddjit besset geavahit dakkár bálvalusa. Eará vuohki livčče jus mat rámbuvrraide bidjá girjerájushilduid gos geavaheaddjit besset luoikkahit/buktit girjjiid ja viežžat dingojuvvon buktagiid. Sáhtášii doaimát sullii seamma ládje go *“post-i-butikk”* bálvalus.

Seammás sáhtttá jearrat ahte geavahivčče go dálá geavaheaddjit bálvalusa jus dat rievddašii dakkár bálvalussan mas ieža fertejit eambo dahkat. Min áddejupmi lea ahte stuora oassi girjebusse geavaheddjiin leat dakkárat geat eai muđui vuolggáše girjerádjosi. Girjebusse sosiála doaibma maid oallugat rámpojit dehálažžan maid hedjonivčče. Vuohki movt girjebusse joatkkašii oktavuoda ovttaskasgeavaheddjiiguin lea jus eará bálvalusat ja fálaldagat gulaše girjebussii.

Mii doaivut ahte jus lea sávahahtti ahte girjebusset galget joksat eambbogiid de lea jierpmálaš ovttasbargat eará ášahusaiguin, ja nu sihkkarastit ahte fálaldat deavdá dárbbuid. Mánnga girjebusses lea buorre oktavuoha skuvllaiguin ja mánáidgárddiiguin. Unnimusmearri livčče ahte girjebusset fitnet buot skuvllain ja mánáidgárddiin gos leat sámi ossodagat/luohkát. Mii jáhkkit ahte lea vejolaš ášahit dahje nannet ovttasbarggu boarrásiidfálaldagaiguin (boarrásiidsiidat, buhcciidruovttut) ja eará ášahusaiguin.

Min mielas čájehuvvo ahte kulturdoalut maid girjebusset fáallet leat dehálaččat – eandalii olbmuid geat orrot sámi guovlluin muhto geain ii leat diđolaš oktavuoha sámi kultuvrii. Iskkadeapmi čájeha ahte geavaheaddjit oaivvildit ahte girjebusse lea sin guovllus dehálaš sámi kultuvrra gaskkusteadji (4,56 čuoggá). Oallugat searvvaše eambo doaluide/čájáhusaide jus eambo dakkár fálaldagat livčče (4,12 čuoggá).

Go lea kultuvrra gaskkustan barggus sahká de čájehuvvo ahte lea potenciála eambo ovttasbargat eará oasálaččaiguin dego giellaguovddážiiguin, sámi dáiddáriiguin, eará kulturásahusaiguin ja *den kulturelle skolesekken*. Lea maid vuodđu eambo ovttasbargat eará girjebussiiguin ja Sámedikkiin. Jus girjebusset ovttasbarggaše eambo de sáhtáše lágidit doaluid mat leat doaibman eará girjebussiin ja main leat juo gárves plánat. Dán oktavuodas ohcalit olu informánttat dieđuid das movt sámi kultuvrra ja dieđuid sámi diliid birra berre oahpahit earáide geat eai leat sápmelaččat. Mii oaivvildit ahte Sámediggi sáhtttá leat ávkin ja leat dehálaš ráđdeaddin.

Girjebussiin leat doaibmaplánat muhto sis leat unnán (bajit) mearrideaddji strategiiadokumeanttat. Makkár mihtuid galgá girjebussiin olahit? Gean galgá girjebusse olahit? Makkár profiila galgá girjebusses? Okta ágga manne girjebussiin eai leat dakkár bajit strategiiat lea ahte bargit fokuserejit eanemusat beaivválaš doibmii ja leat eanas áiggi jođus fállame bálvalusaid duoppil dappil.

9.3 Juolludaneavttut, raporterengáibádusat, čuovvuleapmi ja vuordámušat

Sámi girjebusset ožžot jahkásaččat oktiibuot birrasii 9 miljovna ruvnno doarjaga Sámedikkis. Juohke busses dat lea gaskkal 1/3 ja 3/4 oppalaš ruhtadeamis, juoga mii dagaha stuora erohusaid. Daidda bussiide geat ožžot stuorámus doarjjaoasi lea eanas doaibmá doarjaga duohken (mearrideaddji). Buot bussiide lea doarjja dehálaš sámi fálaldaga doalaheapmái.

Juohke girjebusse sádde Sámediggái jahkásaččat (ovdal cuonomanu 1. beaivvi) bušeahttadárbbuideaset man vuodul Sámediggi juolluda doarjaga. 2012 rájes leat girjebusset

buktán statistihkalaš dieđuid ulbmileavttuid olis, earret eará doaimmain ja sámi sisdoalus. Sámediggi eai loga ulbmileavttuid leat mearrideaddjin dasa man stuoris doarjja lea.

Boarráset girjebussiid doarjja lea eambbo go ođđaset girjebussiide doarjja dan dihte go vuohki ja doarjjadássi lea fievrreduvvon girjebussiid ovdeš doarjjaortnegis. Dat mielddisbukta ahte boarráset girjebusset ožžot doarjaga maiddá dábálaš doaimmaide eaige dušše sámi oassái. Ođđaseamos busset leat Davvi-Romssa girjerájus- ja kulturbusse, Lulli-Romssa kulturbusse ja Lulli-Trøndelága kultur- ja girjerájusbusse. Dábálemos lea ahte sii bušeterejit ahte Sámedikki doarjja galgá gokčat doaimma sámi oasi. Muhtin ođđa busset leat signaliseren Sámediggái ahte sii háliidivčče loktejuvvot seammá dássái go boarráset busset, muhto dasa ii leat Sámedikkis vel leamašan ruhta.

Girjebussiid ruhtadanmodeallat leat iešguđetláganat. Muhtin girjebusset ožžot doarjaga suohkanis mii ovttasbargá girjebusedoaimmas. Dat mat ožžot ollu doarjaga sáhttet dávjjit oastit friddja girjerájusbargiid geat barget vuodjinguovlluin, vai sii sáhttet čuvvudit girjebusse ja leat liige resursan. *Davvi-Romssa girjerájus- ja kulturbusse* oažžu njuolggodoarjaga dušše ovta dain suohkaniin gos vuodjá, muhto sis lea šiehtadus guovllu girjerádjosiguin ahte sin bargit leat busse mielde dihto beivviid. *Lulli-Romssa girje- ja kulturbusse* ožžot ruđaid mat gokčat ovttasbargiguoimmi (giellaguovddáža) oasi doaluid lágidemiin. *Davviriikkaid oktasaš girjebusse* oažžu unnimus doarjaga Sámedikkis dan dihtego das leat buorit doarjjaortnegat Ruota suohkaniiguin ja sin bušeahtas lea balánsa váikko Sámedikki doarjja ii leat nu stuoris.

Girjebussiin eai leat nu stuora vuordámušat Sámedikki girjerádjosii riikaviidosaš gelbbolašvuodaguovddážin. Oallugat oaivvildit ahte sis lea buses doarvái buorre doaibmagelbbolašvuhta. Seammás čájeha árvoštallan ahte girjebusset mángga dáfus sáhtáše ovttasbargat eambbo. Sámediggi sáhtta aktiivvalaččat bargat dan ovdii ahte busset ovttasbarggaše strategalaš dásis ja nu maiddá defineret guovlluid gos sáhtta ovttasbargat maiddá doaibmadásis. Livčče dárbbalaš lonohallat vásáhusaid vai olahivčče Sámedikki ulbmileavttuid vel buoret. Lonohallan ja vejolaš oktasaš kultuvrralaš doaimmaid ovddideapmi seasttašii resurssaid. Dasa lassin sáhtášii Sámedikki girjerájus leat mielde standardisereme girjebussiid vel ain eambbo dego omd. sisoastimis, ođđa materiálaid goziheamis, katalogiseremis, márkanfievrrideamis, beagginbarggus jna.

10 Ávžžuhusat

Árvvoštallan čájeha ahte girjebussiin lea dehálaš rolla sámegiela ja sámi kultuvrra juohkimis ja gaskkusteamis Norgga sámi guovlluin. Eai leat olu eará oasálaččat geain lea ná oinnolaš rolla birrasis. Geavaheaddjit leat hui duhtavaččat bálvalusain, ja 89,5 % vástidit positiivvat ahte sii obbalohkái leat hui duhtavaččat girjebussebálvalusaiguin.

Mii ávžžuhit danne ahte Sámediggi doalaha ortnega mas addet doarjaga girjebussiid doibmii, muhto guorahallá ortnegii guoskevaš rámmaeavttuid ja korrigere daid dakko gokko lea dárbu. Mii ovdanbuktit evttohuvvon ávžžuhusaid ja buoridanvejolašvuođat kapihttaliin 10.1-10.9.

10.1 Strategiija/mihttu

Girjebussiid doarjjanjuolggadusain lea gáibádus ahte girjebussiin galgá strategiiaplána mii čilge movt sámi álbmoga galgá bálvalit sámegillii. Árvvoštallan čájeha ahte oallugiid strategiiaplánat leat doaibmaplánat main unnán strategalaš sisdoallu. Girjebussiid ovddasvástideaddjit fertejit loktet bargguideaset strategalaš dássái. Girjebusset servet jahkásaččat deaivvadeapmái ja mii ávžžuhit ahte strategiija lea doppe fáddán juohke jagi. Berre atnit áiggi digaštallat bajit strategalaš välljeumiid mat gusket boahhteáiggevišuvnnaide, geaidnoválljemii, mihtuide ja mihttologuide. Bajitdási strategiija berre sohppojuvvot ja leat oktasaš buot bussiide. Barggu mihttu berre leat ahte dálá doaibmaplánat loktejuvvojit strategalaš dássái nu ahte bussiid strategiiaplánain lea rievttis sisdoallu.

Odne lea nu ahte girjebusset mihtiduvvojit Sámedikki mearriduvvon ulbmileavttuid ektui. Mii ávžžuhit ahte doaimmaide guoskevaš ulbmilat konkretiserejuvvojit vel ain eambbo, earret eará ferte kulturgaskkusteamii mihttologuid buorebut defineret. Dál mihtiduvvojit galliid doaluid leat doallan, muhto seamma ládje go luoikkaheamiid logut registrerejuvvojit, berre maid registrerejuvvot man oallugat servet doaluide. Doaimmaide berre defineret ulbmiljoavkkuid ja mihttolohkun sáhtá mihtidit juohke joavkku oasálastima.

Girjebusset muitalit čielgasit ahte kulturdoaimmat leat geasuheaddjit. Dát geasuhit olbmuid bussii ja boadus lea ahte luoikkaheapmi lassána. Dán bohtosa ja dan čuozaheami lea vejolaš mihtidit go geahččá man olu registrerejuvvon luoikkaheamiid leat dakkár beivviid/áigodagaid go lágideamiid leat. Áiggi mielde čájehivčče statistihka jus luoikkaheamiid logut rievddadit doaluid mielde.

Fálaldagat geavaheddjiide sáhtáše lassánit jus busset ovttasbarggaše eambbo erenoamáziid doaluid lágideamis. Seamma boadus livčče jus ovttasbarggašii eambbo eará sámi kultursuorggi oasálaččaiiguin. Ođđa ulbmileaktu, mii movttiidahtá ovttasbargat, sáhtášii leat galle ovttasbargoproševtta leat čađahan ovttas eará girjebussiiguin/sámi kulturoasálaččaiiguin.

Geavaheaddjiiskadeamis boahdá čielgasit ovdan ahte ii buot bussiin leat sámegiela gelbbolašvuohta. Mihttu berre leat ahte buot bussiin galget bargit geat máhttet sihke sámegiela ja dárogiela nu ahte beassá hupmat sámegiela dalle go fitná busses.

10.2 Doarjaga juohkin

Dálá doarjja juhkkoujuvvo bušeahtadárbbuid mielde ja doarjagiid sturrodagain vuohtá ain ovddeš doarjjaortnega go boarráset girjebusset ožžot proseanttaid mielde eambo doarjaga doibmii go maid ođđaset girjebusset ožžot. Ođđaset girjebusiide máksin doarjja gokčá dan maid sámi doaimma duođai máksá. Mii ávžžuhit ahte Sámediggi ferte guorahallat doarjaga juohkima ja doarjjaortnega. Okta váldogažaldagain lea: *“Gokčá go Sámedikki dálá doarjja beare stuora oasi mángga girjebusse dábálaš doaimmas? Geavaha go de Sámediggi ruđaidis riektá?”*

Ođasmáhttojuvvon ulbmileavttut mat addet ollislaš gova sámi doaimmas sáhtáše adnot vuođđun go doarjja juolluduvvo. Mihttun ođđa juogadančovdosis berre leat ahte Sámediggi doarju doaimmaid mat leat mielde olaheame Sámedikki girjebusse guoskevaš mihttomeriid: *“..buorit sámi girjerájusbálvalusat, mat leat olámuttos, olles sámi álbmogii ja earáide.”*

Dálá ortnegis oaidná gal ahte dat busset main Sámedikki doarjja gokčá stuora oasi doaimmas leat dakkár busset mat doibmet dakkár guovlluin gos orrot hui olu sámit. Dainna sáhtá ákkastallat ahte sidjiide addo eambo doarjja. Jus juolludanortnega rievdata de fertejit oassi girjebusiin gávdnat eará ruhtadeami dábálaš doibmii maid Sámedikki dássázii lea dorjon. Ođđaseamos busiin leat dakkár ruhtadanmodeallat mas eambo oasálaččat leat mielde doarjume girjebusse doaimma. Min oaidnu lea ahte dát orro juohku mii lea eambo vuoiggalaš. Ođđa juogadeapmi attašii buoret čanastumi gaskal Sámedikki ekonomalaš doarjaga ja mihtuid.

Davvi-Romssa girjerájus- ja kulturbusse, Lulli-Romssa girje- ja kulturbusse ja Lulli-Trøndelága kultur- ja girjerájusbusse bušeahtaiguin soaitá sáhttit govvidit sullii man olu sámi doaimmá duođai máksá. Jus dan mielde rievdata boarráseamos busiid doarjaga, de dat geahpidivčče Sámedikki goluid 3,5-4 miljovnnain.

10.3 Ruđaid merken

Sámediggi berre árvoštallat galget go leat merkejuvvon ruđat maid juolludit dáhkidan dihte ahte mihttu mas daddjo ahte busiin galgá buorre ja mánggabealat sámi čoakkáldat ja fállat sámi kulturdoaluid olahuvvo. Ferteše guokte poasta:

- Merkejuvvon ruđat mat galget geavahuvvot oastit sámi buktagiid dego girjjálašvuođa, filmmaid, musihka jna.
- Merkejuvvon ruđat kulturdoaimmaide, vai sámi kultuvrra ja girjjálašvuođa gaskkusteapmi lassánivčče.

10.4 Sámi buktagat mat leat oažžumis

Árvoštallan čájeha čielgasit ahte sávaldat lea ahte sámi buktagiin livčče eambo válljenvárri – eambo girjjit, jietnagirjjit, filmmat, áigečállagat ja musihka. Seammás orru min mielas nu ahte girjerádjosiin dihtet, ja ostet buot sámi buktagiid mat leat oažžumis. Dat mii lea hástalus lea jorgalahttit eambo ja erenoamáziid ođđa almmuhemiid sámegillii.

Jorgalangažaldat ferte loktejuvvot alit dássái. Lea divrras doaibma mainna ferte guhkit áiggi bargat. Ferte hábmet strategiija mii čalmmustahtta mihtu ja defineret maid ferte bargat vai dilli buorránivčče ja eambo sámi girjjálašvuohta, filmmat jna. livčče fidnemis. Lea lundolaš ahte Sámediggi lea njunnošis das ja hobeheame dan barggu.

10.5 Márkanfievrrideapmi

Aktiivvalaš márkanfievrridemiin lea girjebusses vejolašvuohta joksat mihá eambo geavaheddjiid. Čuovvovaš doaimmat buoridivčče oinnolašvuođa:

- Juohke girjebussii ráhkadit márkanplána. Bargu dáhkko girjebussiid ovttasbargoprošeaktan vai ávkástallet vásáhusaideasetguin ja sihkarastin dihte oktasaš márkanfievrrideapmi. Plana ráhkaduvvošii dihto áigodahkii, omd. jahkái ja sisttisdoallá dáid dieđuid:
 - Makkár márkandoaimmaid galget girjebusset čađahit
 - Goas galget doaimmat čađahuvvot
 - Man olu mákset márkandoaimmat
 - Makkár mihtut galget doaimmaid boađusin
- Márkanplánabarggu oassin ferte girjebussiid sámi fálaldat loktejuvvot vel eambo oidnosii. Váikkuhangaskaoamit dán barggus leat sosiála mediat maid lea hálbi geavahit.
- Aktiivvalaččat geavahit Facebooka ja jeavddalaččat/vahkkosaččat čállit dohko dieđuid ruvttoáiggiid ja bisánanbáikkiid birra.
- Árvoštallat fállagoahit geavaheddjiide SMS-dieđiheami mainna oažžu dieđu go busse ollegoahit geavaheadji ruovttubáikái/bisánanbáikái.
- Čalmmustahttit/márkanfievrridit ahte girjebusse lea fálaldat buohkaide. Jus beaggigoahit goas ja gos busse bisána de soitet maddái earát fitnat dalle go busse bisána skuvllaide/ásahusaide.

10.6 Vuodjinruvttot/bisánanbáikkid

Iskkadeamis bohtet ovdan signálat ahte geavaheapmi lassána jus ruvttuid/bisánanbáikkiid heiveha. Mii ávžžuhit čuovvovaš doaimmaid:

- Guorahallat vuodjinruvttuid ná:
 - Geavaheddjiid oaivilat mat bohte ovdan iskkadeamis
 - Heivehit ruvttuid skuvllaid áigetávvaliidda vai busse ii bisán doppe justte dalle go lea boddu/borranboddu
- Árvoštallat heive go orustit skuvllaid luhtte guhkit. Ollu oahpaheadjit dieđihit ahte 15 minuhta áigi lea beare unnán go olles skuvlaluohkká galgá fitnat busses.

10.7 Molssaevttolaš luoikkahanvuogit

Sámediggi berre árvvoštallat gávdno go eará vuohki movt sáhtášii ovttaskasgeavaheddjiid joksat mii ii livčče nu divrras go dálá girjebussefálaldat lea. Vejolaš čovdosat maid berre árvvoštallat leat:

- Neahttadiŋgonbálvalus gos buot sámi girjjálašvuohka ja buktagat livčče oažžumis. Geavaheaddjit ožžot girjjiid ruoktot dahje vižžet daid juostá lagas birrasis. Dása sáhtášii ráhkadit interneahhttačovdosa, muhto ammahal fertešii maid leat vejolaš diŋgot ja oažžut bagadallama telefovnna bokte vai maiddái boarráset geavaheaddjit besset geavahit dakkár bálvalusa.
- Girjerájushilduid ásahtit rámbuvrraide, gos geavaheaddjit besset luoikkahit ja buktit girjjiid dahje viežžat diŋgojuvvon buktagiid.
- Ovttasbargat eará doaimmahančovdosiiguin vai lea buoret ávkkástallanárvu.

Jus eará vugiiguin olaha daid ovttaskasgeavaheddjiide maiddái girjebusse atná olu návccaide de luvvešii dat olu áiggi man girjebusse sáhtášii atnit joksat dihte eambbo geavaheddjiid ovdamearkka dihte skuvllain, mánáidgárddiin, ásahusain, čoahkkebáikkiin jna.

10.8 Báikkálaš heiveheamit

Leat iešguđetlágan hástalusat ja dárbbut dain iešguđetge girjebusseguovlluin. Lea dárbbalaš ahte girjebussiin ain lea vejolašvuohka heivehit bálvalusaideaset iežaset guvlui. Báikkálaš heiveheamit leat erenoamáš dilis vuodjinruvttuid válljemis, bisánanbáikkiin, bisánanáiggiin ja sámi buktagiid čoakkáldagas.

10.9 Sámedikki rolla

Girjebussiin eai leat nu stuora vuordámušat Sámedikki girjerádjosis gelbbolašvuodaguovddážiin girjebussiide. Girjebusset oaivvildit ahte sis lea alddiineaset doarvái dárbbalaš gelbbolašvuohka. Árvvoštallan čájeha goitge ahte lea vejolaš ahte girjebusset ieža ovttasbarget gaskaneaset, ja dás berre Sámedikki girjerájus leat aktiivvalaš erenoamážiid dain osiin:

- Eambbo strategalaš dási ovttasbargu.
- Eambbo aktiivvalaččat doarjut girjebussiid, erenoamážiid kulturgaskkustemiin.
- Veahkehit eambbo doaluiguin, ovdamearkka dihte sáhtášii Sámedikki girjerájus ráhkadit páhka ođđa girjealmmuhemiid, čállideaivvademiid dahje sullasaččaid oktavuodas.
- Veahkehit gozihit ođđa almmuhemiid
- Standardiseret katalogiserema vai lea oktasaš buot girjerájuin geat fáallet sámi girjjálašvuodá
- Oahpahit movt gaskkustit sámevuodá sidjiide/álbmogii geat eai leat sámit

11 Gáldut

Gáldolistu:

- Doarjjanjuolggadusat sámi girjebussiide
- Girjebussiid neahttasiiddut (Facebook-siiddut ja čilgehusat suohkana/fylkkasuohkana neahttasiidduin)
- Sámedikki 2015 girjebusse kártemat
- Sámedikki 2016 bušeahtta
- Girjebusse 2014 ja 2015 rehketoalu logut
- 2016 Girjebussiide juolludanreive

12 Mildosat

Mildosat:

- Mielddus 1: Kártenbohtosat : Deanu/Unjárgga girjebusse
- Mielddus 2: Kártenbohtosat: Kárášjoga, Ohcejoga ja Porsáŋggu girjebusse
- Mielddus 3: Kártenbohtosat: Davviriikkaid oktasaš girjebusse
- Mielddus 4: Kártenbohtosat: Davvi-Romssa girjerájus- ja kulturbusse
- Mielddus 5: Kártenbohtosat: Lulli-Romssa girjerájus- ja kulturbusse
- Mielddus 6: Kártenbohtosat: Julevsáme girjebussa
- Mielddus 7: Kártenbohtosat: Gærjah – lullisámi girje- ja kulturbusse
- Mielddus 8: Kártenbohtosat: Lulli-Trøndelága kultur- ja girjebusse